

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

ДИПЛОМСКИ РАД
ЧЕТВРТИ КРСТАШКИ РАТ

Ментор:

проф. др Радивој Радић

Студент:

Катарина Станковић ИС 14/25

Београд, септембар 2019.

САДРЖАЈ

Table of Contents

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА	1
Предговор.....	3
Увод	5
1. Узроци и проповедање новог похода	5
2. Стање у Византијском царству	7
I Узимање крста и припреме за поход.....	11
1. Турнир у Екрију.....	11
2. Споразум у Венецији	12
3. Избор Бонифација од Монферата и последње припреме	14
II На путу у Египат	17
1. Проблеми у Венецији.....	17
2. Под Задром.....	19
III Скретање ка Цариграду и његово освајање	23
1. Заузимање Галата куле	23
2. Прво освајање Цариграда	26
3. Велики пожар.....	30
4. Окретање Алексија IV против крсташа и Венецијанаца	33
5. Крај владавине Исака II и Алексија IV.....	34
6. Владавина Мурзуфла	37
7. Коначан пад Цариграда.....	40
8. Пљачка и последице.....	45
Закључак.....	48

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

ИЗВОРИ

- Annals of N. Choniates* *O city Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, trans. H. J. Magoulias, Detroit 1984.
- Anonymous of Soisson* A. J. Andrea, *The Anonymous of Soisson*, „Contemporary Sources for the Fourth Crusade“ , Leiden 2008.
- DBH* A. J. Andrea, *Deeds of the Bishops of Halberstadt*, „Contemporary Sources for the Fourth Crusade“, Leiden 2008.
- DC* A. J. Andrea, *Devastatio Constantinopolitana* , „Contemporary Sources for the Fourth Crusade“ , Leiden 2008.
- Chronicle of Novgorod* *Chronicle of Novgorod, 1016-1047*, trans. Michal-Forbes, London 1914.
- Reg. Innocent III* A. J. Andrea, *The Register of Innocent III*, „Contemporary Sources for the Fourth Crusade“, Leiden 2008.
- Report to the West* A. J. Andrea, *Count Hugh of Saint Pols Report to the West*, „Contemporary Sources for the Fourth Crusade“ , Leiden 2008.
- Robert de Clari* *Robert de Clari, La conquête de Constantinople*, éd. Philippe Lauer, Paris 1974.
- Vilarduen* *Žofroa Vilarduen, Hronika Četvrtog krstaškog rata i osvajanje Konstantinopolja*, preveo Dejan Acović, Beograd 2011.

ЛИТЕРАТУРА

- Angold, *Event and Context* M. J. Angold, *The Fourth Crusade: Event and Context*, London 2003.
- Angold, *The road to 1204* M. J. Angold, *The road to 1204: the Byzantine background to the Fourth Crusade*, *Journal of Medieval History*, 25 (1999), 257-278.
- Brand, *Byzantium* Ch. Brand, *Byzantium Confronts the West (1180- 1204)*, Cambridge Mass. 1968.

- Бредфорд, *Велико издајство* Е. Бредфорд, *Велико издајство Цариград 1204.*, Београд 2011.
- Garland, *Byzantine Empresses* L. Garland, *Byzantine Empresses : Women and Power in Byzantium AD 527-1204*, London 1999.
- Madden, *Dandolo* T. F. Madden, *Enrico Dandolo and the Rise of Venice*, Baltimore, 2003.
- Madden, *The fires* T. F. Madden, *The fires of the Fourth Crusade in Constantinople. 1203-1204 : A damage assessment*, Byzantinische Zeitschrift, 84-85 (1992) , 71-93.
- Madden, *Vows and Contracts* T. F. Madden, *Vows and Contracts in the Fourth Crusade: The Treaty of Zara and the Attack on Constantinople in 1204.*, The International History Review, 15 (1993), 441-468.
- Magdalino, *Komnenoi* P. Magdalino, *The empire of the Komnenoi (1118-1204)*, „ The Cambridge History of the Byzantine Empire “ , 627-663
- Nicol, *Byzantium and Venice* D. M. Nicol, *Byzantium and Venice : A Study in Diplomatic and Cultural Relationships* , Cambridge 1992.
- Nicol, *The Fourth Crusade* D. M. Nicol, *The Fourth Crusade 1202-1204.*, Oxford 2011.
- Острогорски, *Историја Византије* Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1976.
- Phillips, *Sack of Constantinople* J. Phillips, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, London 2004.
- Queller-Madden, *Conquest of Constantinople* D. E. Queller and T. F. Madden, *The Fourth Crusade The Conquest of Constantinople*, Philadelphia 1999.
- Queller-Day, *Some Arguments* D. E. Queller and G. W. Day, *Some Arguments in Defense of the Venetian in the Fourth Crusade*, The American Historical Review, 85 (Oct. 1976), 717-737.
- Runciman, *A History of the Crusades III* S. Runciman , *A History of the Crusades III, The Kingdom of Acre and the Later Crusades*, Cambridge 1951.

Предговор

Циљ рада је да прикаже узроке и последице Четвртог крсташког похода и његовог скретања и освајања Цариграда. Четврти крсташки рат представља прекретницу у историји средњег века, али и изузетак у односу на остале крсташке ратове, вођене између католичких и исламских земаља око Свете земље. Цариград, до тада неосвојив град и престоница Византијског царства и православља, по први пут је пао под власт непријатељске војске која је на грудима носила крст.

Уводни део рада обрађује узроке за покретање новог крсташког похода и папин покушај покретања истог, али и стање у којем се налазило Византијско царство пред долазак крсташке војске. Наредна три поглавља обрађују догађаје, али и проблеме са којима су се сусрели крсташи од узимања крста до скретања ка Цариграду и његовог освајања.

За израду рада коришћени су извори савременика и учесника догађаја. Међу првима дело Никите Хонијата. Добро упућен у државне, али и црквене послове Византијског царства, овај савременик догађаја даје слику Четвртог крсташког похода из византијске перспективе. Од западних извора свакако нам је најбитнија Хроника Жофрое Вилардуена. Маршал Шампање и учесник у походу, али у многим преговорима, описује догађаје од папиног проповедања крсташког похода до смрти Бонифација од Монферата 1207. године. Дело које допуњује Вилардуена је Роберт од Кларија и његов извештај о освајању Цариграда. Витез из Пикардије и вазал Петра од Амијена, чинио је део пешадијског одреда. Док Вилардуен описује стање у редовима водећих личности крсташког похода, за то време Роберт од Кларија даје приказ стања у редовима обичних војника. Поред ова три извора коришћени су и извори објављени у зборнику *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, као и део из Новгородске хронике посвећен догађајима у Цариграду током Четвртог крсташког рата. Ауторка овог рада није успела да пронађе дело Гунтера из Париза¹, које се бави путовање и учешћем опата Мартина у Четвртом крсташком походу, као и његовим преносом реликвија из Цариграда у Париз.

Догађаји Четвртог крсташког рата изазивали су пажњу многих аутора. Међутим, већина аутора се ограничила на уско изучавање догађаја, не узимајући у обзир ширу слику историје Венеције и не обраћајући толико пажњу на уговоре који су настајали

¹ A. J. Andrea, *The Capture of Constantinople: The "Historia Constantinopolitana" of Gunther of Paris*, 1997.

током похода. Зато су за писање рада највише коришћена дела новијих аутора. Међу њима свакако треба издвојити Томаса Мадена, Доналда Келера и Џонатана Филипса.

Посебну пажњу треба обратити на транскрипцију имена. Већина литературе која се бави овом темом је објављена на страним језицима (највише на енглеском). У складу са српским језиком и пореклом личности Henry је превођен као Анри, Хенрик или Енрико, док је Hugh, као неко ко потиче са француског говорног подручја преведен као Иг. Са друге стране ради лакшег разликовања византијских царева који носе име Алексије, сваки је означен са различитим бројем.

Увод

1. Узроци и проповедање новог похода

Средином 11. века у Европи се јавља идеја крсташких ратова, чији је циљ био ослобођење Јерусалима и Христовог гроба од неверника. У Првом крсташком рату, витезови су успели да ослободе Јерусалим 1099. године. Град је остао у хришћанским рукама све до Саладиновог заузимања 1187. године, након чега је организован Трећи крсташки рат (1189-1192). Услед неуспешног покушаја враћања Јерусалима под хришћанску власт и због пропасти похода, планирано је покретање новог крсташког рата. Покретач и идејни творац овог плана био је цар Хенрик VI, син преминулог цара Фридриха Барбаросе, учесника Трећег крсташког похода. План је нажалост пропао, због преране смрти Хенрика VI у септембру 1197. године. Почетком следеће године преминуо је и папа Целестин III, а његово место заузео је најпознатији папа средњег века Инокентије III (1198-1216).²

Лотарио де Конти, познатији као папа Инокентије III, динамична, амбициозна и изузетно образована личност, чији ће понтификат обележити Четврти крсташки рат и борбе против јереси, ступио је на престо Светог Петра као најмлађи папа. За разлику од његових предходника није имао моћну конкуренцију у личностима владара Европе.³ После смрти цара Хенрика VI, престо Светог римског царства остао је упражњен. Хенрик је за собом оставио малолетног сина Фридриха II, а убрзо је дошло и до сукоба око власти између породице Хоенштауфен, на чијем челу је био Хенриков брат Филип Швапски, и породице Велфа, чији кандидат је био Отон IV од Брунсвика. Стање није било боље ни у Енглеској, где се након дугог путовања после Трећег крсташког похода и немачког заробљеништва у земљу вратио краљ Ричард Лавље Срце. Ричард је имао проблема са француским краљем Филипом II Августом, који му је преотео територије у Нормандији и због тога је био у рату са Француском. Папа није имао супарника ни на Сицилији, коју је царица Констанца, ћерка некадашњег сицилијанског краља Рожера II и удовица цара Хенрика VI, ставила под надлежност папе, а убрзо затим и умрла.

² Runciman, *A History of the Crusade III*, 107-109.

³ Nicol, *The Fourth Crusade*, 23.; Phillips, *Sack of Constantinople*, 3.

Шпанија је била у рату са муслиманима и обновљала је хришћанску власт на Пиринејском полуострву.⁴

Догађаји у Европи омогућили су папи да ојача своју власт и почне са проповедањем новог крсташког похода. Поучен искуствима својих предходника, да је крсташки рат успешнији кад у њему не учествују крунисане главе, папа је одлучио да се он стави на чело похода.⁵ У страственој проповеди од 15. августа 1198. године папа је упутио позив на нови крсташки рат, обећавајући опроштаје грехова и привилегије свакоме ко узме крст или да новчану помоћ за Свету земљу. Поред тога одредио је и два легата, кардинале Петра Капуана и Софреда. Задатак Петра Капуана био је да склопи примирје између Француске и Енглеске, јер је папа очекивао велики број војника из Француске. Са друге стране задатак Софреда био је да иде у Венецију, која је по папиној замисли требала да игра важну улогу у транспорту крсташа. За датум састанка војске одређен је март 1199. године.⁶

Март је стигао, али не и војска и довољна количина новца. Уз то кардинали Петар Капуано и Софредо нису имали успеха. Краљ Ричард је одбијао да се измири са Филипом II Августом, док му овај не врати територије које му је преотео.⁷ Венецијанци су са друге стране подсетили папу да су они већ дали свој допринос крсташком рату, позивајући се на декрет папе Гргура VIII, који је због забране трговине са муслимана донео велике проблеме овој трговачкој републици. Папа је ипак изашао у сусрет Венецијанцима, укинувши забрану трговине са муслиманским земљама, али забрана је и даље остала на снази за трговину оружјем, гвожђем и дрвном грађом. Пошто није могао у потпуности да се ослони на Венецијанце, папа је упутио два легата у Пизу и Ђенову. Ове две поморске републике, супарнице Венеције, биле су у рату и одбиле су да склопе примирје и дају помоћ.⁸

Крсташки рат је претио да остане мртво слово на папиру. Недостајало је људи, али и новца за поход. На папину срећу појавио се човек који је покренуо ствари са мртве тачке. Био је то Фулк од Неја, ректор цркве у Неју код Париза, талентован говорник и човек који се борио против многих грехова ондашњег друштва. Држао је своје говоре

⁴ Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 1; Phillips, *Sack of Constantinople*, 2-6; Runciman, *A History of the Crusade III*, 109.; Madden, *Dandolo*, 119.

⁵ Phillips, *Sack of Constantinople*, 11.

⁶ *Reg. Innocent III*, 1: 336, 9- 18. ; Madden, *Dandolo*, 119. ; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 1.

⁷ На крају су ипак склопили примирје, али краљ Ричард је рањен у марту 1199. године приликом опсаде једног замка у Нормандији, а убрзо затим и умро. Phillips, *Sack of Constantinople*, 13-14.

⁸ *Reg. Innocent III*, 1: 536, 21-25. ; Madden, *Dandolo*, 120-121.

на отвореним трговима и привлачио масе људи који су веровали да је божији изасланик. Фулк је на папин захтев почео да путује и проповеда крсташки рат. Да би добио новац неопходан за рат, папа је расписао нови порез који су били дужни да плаћају сви клерици. Међутим, и поред великих залагања папе, крсташки рат није привукао велики број људи.⁹

2. Стање у Византијском царству

Док се Европа спремала за нови крсташки рат, Византијско царство се од 11. века и битке код Манцикерта налазило у константном опадању. Владавином династије Комнин, царство је успело да заустави пад за неко време. Династија Комнин изградила је систем заснован на породичној владавини. Аристократске породице повезале су се многобројним браковима, стварајући савезе који су уједно омогућавали контролу и спречавали побуне. Тиме се стварао један клан на чијем челу се налазио сам цар.¹⁰

Политика породичне владавине показала се успешном за време владавине царева Алексија I Комнина и његовог сина Јована II Комнина. За разлику од деде и оца, Манојло I Комнин није био окренут породици. Више ратник, него владар, узор је имао у западном витештву. За обнову моћи царства, али и за његов опстанак Манојлу је требала подршка Запада. Током Другог крсташког похода, Манојло је схватио да су му суседне крсташке државе од великог значаја за добијање те подршке, а уједно му омогућавају укључивање у западне прилике. Потчињавањем Антиохијске кнежевине и стављањем јерусалимског краља под своју заштиту, Манојло је створио клијентске државе на Истоку. Продор западних обичаја у Византију појачан је доласком странаца са Запада на водеће положаје, али и браковима са западним принцезама. Смрт Берте од Зулцбаха, као и њена немогућност да подари наследника, натерала је Манојла да потражи нову невесту. Логичан избор биле су крсташке државе. Супругу је нашао у Марији Антиохијској, ћерки кнеза Рајмонда II од Антиохије. Константно ратовање на два фронта и немогућност да добије наследника у првим годинама владавине довели су до великих проблема након његове смрти. Напад на венецијанску четврт у Цариграду 1171. године, створио је раздор између Византије и Венеције, који ће кулминирати у Четвртом крсташком походу. Крај Манојлових спољнополитичких успеха била је битка

⁹ *Vilarduen*, 23.; *Robert de Clari*, 1; *Queller- Madden, Conquest of Constantinople*, 1-2.; *Reg. Innocent III*, 1: 398, 19-21.

¹⁰ *Angold, The road to 1204*, 257-259; *Magdalino, Komnenoi*, 636-645.

код Мириокефалона 1176. године, где је византијска војска страховито поражена од Турака Селцука.¹¹

Многобројна ратовања за време династије Комнин исцрпела су византијску економију, али и људство. Недостајало је људи у војсци, али и у привреди. Да би решили тај проблем Комнини су прибегли систему додељивања пронија уз обавезу вршења војне службе. Као нове потенцијалне војнике, насељавали су у малоазијским провинцијама Печенеге и Словене. Поред пронијара, велики део војске чинили су најамници. Они су били странци, а најпознатији одред ове врсте била је Варијашка гарда¹². Најамници су служили онога ко их добро плати. У случају да не добију плату, напуштали су свог господара и одлазили у потрагу за новим послом. Како су финансије биле велики проблем Византијског царства и нису могле да покрију потребе најамника, они су се окренули пљачкању локалног становништва. Од пљачки је нарочито страдало становништво у провинцијама.¹³

Због лоших финансија расписивани су нови порези, који су највише погађали сељаке у провинцијама. Злоупотребе и неправилности у сакупљању пореза довели су до сиромашења провинција. Везе престонице и провинција све више су слабиле. Сав новац сливао се у престоницу и коришћен је за потребе двора и администрације. Осећај престоничког елитизма изазвао је гађење према провинцијама. Централизација и паразитски живот престонице, у годинама после Манојлове владавине произвели су поплаву провинцијског сепаратизма. Међутим, није само паразитски живот престонице утицао на настанак сепаратизма. Велики утицај имало је, вероватно, и присуство италијанских трговаца. Византијска економија се већином заснивала на пољопривреди. Купујући од византијских сељака, италијански трговци су стимулисали византијску аграрну економију и тиме су довели до јачања провинција, а самим тим и до јачања локалних господара.¹⁴

Смрћу Манојла I Комнина на површину су испливали проблеми Византијског царства. Наследио га је дванаестогодишњи син Алексије II, а као регент царством је управљала његова мајка, царица Марија Антиохиска. Нетрпељивост према латинској царици, али и богатство страних трговаца у Цариграду, ојачали су антилатинску струју

¹¹ Острогорски, *Историја Византије*, 357-365; Magdalino, *Comnenoi*, 636-645.

¹² Чинили су је Данци и Енглези наоружани секирама. Служили су као елитни одреди и лична царева гарда. Nicol, *The Fourth Crusade*, 35.

¹³ Острогорски, *Историја Византије*, 367-369; Nicol, *The Fourth Crusade*, 35-36.

¹⁴ Angold, *The road to 1204*, 263-264, 269-270.

која је своје лице добила у цариградској руљи. Претенденти на престо су такође дигли главе. Човек у кога су сви упирали погледе био је Манојлов брат од стрица Андроник I Комнин. Превратом у Цариграду 1182. године и погромом латинског становништва у граду, Андроник I Комнин је проглашен за регента малолетног Алексија II. Није прошло много времена, а Андроник је уклонио Алексија и постао једини владар. На све начине је покушао да заустави злоупотребе у скупљању пореза и продаји положаја. Пошто није могао да пронађе подршку у Византији, морао ју је наћи споља. Окренуо се Венецији, којој је обновио привилегије и ослободио Венецијанце заробљене 1171. године. Међутим, потез који га је коштао власти била је одлука да сруши моћ племства. Мере против племства изазвали су устанке против Андроникове власти, који су се ширили као шумски пожар. Сепаратизам провинција дошао је до изражаја на Кипру, где се Исак Комнин прогласио за владара. Коначни ударац владавини Андроника I Комнина било је норманско заузимање Солуна 1185. године, чиме је незадовољство владавином Андроника I кулминирало. Последњи владар династије Комнина трагично је окончао живот на улицама Цариграда.¹⁵

Нова династија Анђела није урадила ништа да предупреди незаустављив пад, штавише препустила се току догађаја. Породица је потицала из Филадельфије и била је у сродству са Комнинима преко најмлађе ћерке цара Алексија I Комнина. Никита Хонијат није имао лепе речи за владаре из ове породице. Описао их је као љубитеље луксуза и уживања, али и као лење, људе слабих амбиција и склоне празноверју. Први владар ове династије био је Исак II Анђео (1185-1195). Нови владар није настојао да спречи злоупотребе приликом сакупљања пореза и продаји чиновна, напротив још више их је подстицао. Сепаратизам започет у време Андроникове владавине наставио се и за време Анђела. Петар и Асен подигли су устанак у Бугарској и створили Друго бугарско царство. Њихов пример следио је византијски војсковођа Алексије Врана, који се у Једрену прогласио за цара. Нетрпељивост између Запада и Византије дошла је до врхунца у Трећем крсташком походу и проласку немачког цара Фридриха Барбаросе кроз византијске територије. Као и Андроник I, Исак је у фебруару 1187. године издао повеље са повластицама Венецији у замену за помоћ њене флоте у случају напада на Цариград.¹⁶

¹⁵ Острогорски, *Историја Византије*, 370-375.

¹⁶ Brand, *Byzantium*, 76-95, 114-118; Magdalino, *Komnenoi*, 649-651.

Исакова прва владавина окончала се превратом у ком је заробљен и ослепљен. Власт је преузео његов старији брат Алексије III (1195-1203). Мање способан од свог брата, препустио је доминантну улогу у управљању царством својој жени царици Еуфросини Дуки Каматири.¹⁷ Стање у царству се још више погоршало за време владавине Алексија III. Злоупотребе су се наставиле. Велика количина новца, али и црквених и манастирских добра, као и накит и злато из гробова некадашњих византијских владара, коришћени су како би се купио мир. Провинције су страдале како од неподношљивих пореза, тако и од гусара. Алексије III је такође издао повељу Венецијанцима у којој су поновљене привилегије и захтев за флотом из 1187. године.¹⁸

Црква је такође била под утицајем владара. Патријарси епохе Анђела нису били снажне личности које су могле да се супротставе владарима, који су често присвајали црквене драгоцености. Поред тога, Анђели су често утицали на њихов избор. Тако се за време Исакове десетогодишње владавине сменило пет патријарха, док је владавину његовог брата Алексија III обележио патријарх Јован X Каматир (1198-1206), рођак царице Еуфросине.¹⁹

Стање у ком се налазило Византијског царства у предвечерје Четвртог крсташког похода било је јако лоше. Крсташи су затекли слабу војну и државну организацију. Морал византијске војске био је на ниском нивоу, уз то су кружиле приче да византијској војсци недостаје војничка дисциплина.²⁰ Флота, која је била изузетно битна за један град окружен са три стране морем, састојала се од двадесет старих и трулих бродова.²¹ За време цара Манојла I Комнина, царство је имало на располагању 500 галија. Након његове смрти буџет за финансирање флоте значајно је смањен. Да непотизам није заобишао и флоту, показује чињеница да се на њеном челу налазио неспособни Михаило Стрифин, зет царице Еуфросине. Никита Хонијат са гађењем описује како је продавао бродове, сидра и ужад за новац. Уз то за изградњу нове флоте била је неопходна дрвна грађа. Проблем за набавку овог материјала представљали су царски евнуси, који су чували шуме, као да су свете.²²

¹⁷ Garland, *Byzantine Empresses*, 211-213.

¹⁸ Острогорски, *Историја Византије*, 383-387.

¹⁹ Angold, *The road to 1204*, 269; Garland, *Byzantine Empresses*, 211.

²⁰ Nicol, *The Fourth Crusade*, 34.

²¹ Nicol, *Byzantium and Venice*, 135.

²² Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 105-106; Brand, *Byzantium*, 147; *Annals of N. Choniates*, 296.

I Узимање крста и припреме за поход

1. Турнир у Екрију

Иако је папа улагао све наде у своје кардинале и Фулка од Неја, праву масовност крсташки рат је ипак добио на витешком турниру одржаном 28. новембра 1199. године у Екрију, у покрајни Шампањи, под покровитељством грофа Тибоа од Шампање и његовог брата од тетке грофа Луја од Блоа. Турнир је окупио цвет француског витештва. Борбе и забаве прекинуте су узимањем крста. Како је дошло до овог догађаја у изворима није записано. Турнири ове врсте окупљали су велики број људи, тако да је вероватно био присутан неко од црквених људи, проповедника крсташког похода. Прво су крстове узели грофови Тибо и Луј, а затим су други следили њихов пример,²³ а међу њима и Жофроа Вилардуен, маршал Шампање, који нам је у исцрпаном опису Четвртог крсташког похода оставио имена људи који су на овом догађају узели крст.²⁴

Тибо и Луј били су у својим двадесетим годинама. Потомци француског краља Луја VII и краљице Елеоноре од Аквитаније, двоје учесника Другог крсташког похода, ова два рођака имала су дугу породичну историју учешћа у крсташким ратовима. Тибоов отац Анри учествовао је у Другом крсташком рату, а брат Анри II у Трећем крсташком рату у коме је стекао титулу краља Јерусалима, али њиме никад није управљао јер је остао у муслиманским рукама. Луј је са друге стране већ имао искуства у Трећем крсташком рату, у ком је учествовао заједно са оцем.²⁵

Проповеди и масовно узимање крста убрзо су нашли свој пут у граду Брижу, на двору грофа Балдуина од Фландрије, будућег латинског цара. Балдуин је био ожењен Тибоовом сестром Маријом, коју је много волео.²⁶ Грофови од Фландрије имали су дугу историју учешћа у крсташким ратовима. Пар је узео крст у фебруару 1200. године, али због поодмакле трудноће Марија је тешко могла да путује, због тога је остала да управља Фландријом.²⁷ Потом су се походу придружила значајна имена, као што су

²³ *Vilarduen, 24-25; Robert de Clari, 4; Phillips, Sack of Constantinople 37,44.; Madden, Dandolo, 121.*

²⁴ *Hronika Četvrtog krstaškog rata i osvajanje Konstantinopolja, napisao Žofroa Vilarduen, preveo Dejan Acović, Beograd 2011.*

²⁵ *Phillips, Sack of Constantinople 44-45.*

²⁶ Никита Хонијат напомиње да је Балдуин био изузетно одан својој жени. Записао је да је Балдуин забранио војницима да имају сексуалне односе са женама ако им нису супруге. *Annals of N. Choniates, 328.*

²⁷ *Phillips, Sack of Constantinople, 47-48.*

граф Иг од Сен Пола²⁸, Петар од Амијена и његов вазал Роберт од Кларија, који је оставио извештај о свом учешћу у овим догађајима.²⁹

У пролеће 1200. године састала се група угледних племића у граду Соасону да расправља о начину транспорта у Свету земљу. Договор није постигнут, а нови састанак заказан је у граду Компјењу. Поучени искуствима ранијих крсташких ратова, који су имали проблема пролазећи преко територија Византијског царства, окупљени су одлучили да је најбоље да у Свету земљу крену поморским путем. Иако је Фландрија једина имала бродове, она није могла да превезе све учеснике жељне ослобађања Свете Земље. Једини који су имали бродове за овакав подухват била су три италијанска града – Венеција, Пиза и Ђенова. Поред тога, одређено је шест посланика, међу којима и Жофроа Вилардуен, чији задатак је био да нађу помоћ за превоз до Свете земље. Овим је састанак у Компјењу завршен.³⁰ Посланици су се прво упутили у Венецију.³¹

2. Споразум у Венецији

Почетком 1201. године посланици су стигли у Венецију. Овом поморском републиком управљао је дужд Енрико Дандоло (1192-1205). Породица Дандоло дошла је у лагуну вероватно тек у 10. веку, стекла богатство бавећи се поморском трговином на Истоку, а убрзо заузела и важна места у граду.³² Чланови породице били су познати по својој дуговечности, а сам Енрико је у време доласка посланика био у својим деведесетим годинама.³³ Оно што је изазивало велико интересовање извора, али и модерних историчара, јесте да је он био потпуно слеп. Кружиле су приче да га је ослепео византијски цар Манојло I Комнин приликом мисије у Цариграду 1172. године.³⁴ Међутим, сачуване повеље из 1174. и 1176. године са Енриковим потписом, као и *Historia ducum veneticorum* показују да је Енрико могао да види и након 1172.

²⁸ Значајно је његово писмо о извештају из Константинопоља упућено на Запад. Alfred J. Andrea, *Count Hugh of Saint Pol's Report to the West*, „Contemporary Sources for the Fourth Crusade“, Boston 2008.

²⁹ Robert de Clari, *La conquête de Constantinople*, éd. Philippe Lauer, Paris 1974.

³⁰ Vilarduen, 27-28.; Madden, *Dandolo*, 121-122.; Phillips, *Sack of Constantinople*, 48.; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 6-7.

³¹ Извори не наводе да ли су се упутили у Венецију на наговор папе или својом одлуком. Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 7-8. сматрају да папа није фаворизовао Венецију и да није утицао на избор Венеције, већ је мисија кардинала Софреда, као и давање привилегија Венецији имало за циљ да обезбеди учешће Венеције у новом крсташком рату. Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 7-8.

³² Madden, *Dandolo*, 2-16.

³³ Не зна се кад је Енрико Дандоло тачно рођен. Као година његовог рођења традиционално се узима 1107. година. Madden, *Dandolo*, 12-13.

³⁴ Приче су настале после Четвртог крсташког похода да би показале скретање крсташа ка Цариграду као Енрикову освету. Најпознатија верзија ове приче забележена је у *Chronicle of Novgorod*, 48.

године.³⁵ Много година касније Жофроа Вилардуен пише да је дужд ослепео од удараца у главу, али не спомиње када и где је добио тај ударац.³⁶ Томас Маден сматра да је Енрико због удараца у главу добио кортикално оштећење вида, које због своје старости није могао да излечи. Иако је био стар и слеп, памет и снага га још нису издали.³⁷

Посланици су предали веровна писма дужду и објаснили му зашто су дошли. Дужд им је одговорио да ће разлог свог доласка детаљно изнети за четири дана пред њим и Малим већем³⁸. После четири дана посланици су изнели своје молбе, али у изворима нема помена броја људи који би кренули у поход. Одговорено им је да „траже велике ствари“ и да сачекају недељу дана како би добили одговор. После недељу дана Венецијанци су изнели свој предлог. Пристали су да да транспортују 4500 коња, 9000 штитиноша, 20 000 пешака, да их снабдевају храном за девет месеци, а укупни износ свих трошкова износио би 85 000 марака. Уз то Венеција ће о свом трошку у поход послати и 50 борбених галија, али под условом да од свега што се освоји Венеција добије половину. Одлучено је да датум поласка буде 29. јун 1202. године. После дужег консултовања, посланици су пристали на услове уговора. Дужд је уговор изнео пред Велико веће³⁹. Уговор је прихваћен од обе стране, а убрзо и потписан.⁴⁰ Међутим, у уговору није прецизирана коначна дестинација. Вилардуен напомиње да су након потписивања уговора посланици обавестили Велико веће да планирају да прво нападну Египат, као центар династије Ајубида, а потом да ослободе Јерусалим.⁴¹ Поред тога у Египту је већ пет година владала глад, што га је чинило рањивим у сукобу са непријатељима. Пошто је боравио у Александрији 1174. године, Дандоло је увидео слабе стране египатске одбране, стога се сложио са крсташким планом.⁴²

Приликом напуштања Венеције посланици су позајмили 5000 марака како би платили дужду за почетак изградње бродова. Потом су се упутили кући. Стигавши у град Троя, у Шампањи, Вилардуен је затекао свог господара грофа Тибоа болесног и

³⁵ Madden, *Dandolo*, 64-65.

³⁶ *Vilarduen*, 46.

³⁷ Madden, *Dandolo*, 67.

³⁸ Мало веће је било саветодавни орган дужда.

³⁹ Велико веће је било законодавни орган. Ово веће је бирало чланове осталих већа и дужд је био у обавези да се консултује са њима.

⁴⁰ Уговор је потписан у марту или априлу 1201. године. У мају 1201. године папа је потврдио уговор. *Vilarduen*, 28-32.; Madden, *Dandolo*, 122-123, 128.; Phillips, *Sack of Constantinople*, 59-61.

⁴¹ *Vilarduen*, 33.

⁴² Madden, *Dandolo*, 124.; Angold, *Event and context*, 81.; Queller-Day, *Some Arguments*, 729; Nicol, *Byzantium and Venice*, 127-128;

исцрпљеног.⁴³ Тибо се обрадовао успешно обављеном послу, али знајући да му се ближи судњи дан одлучио је да састави тестамент. У тестаменту је оставио новац који је прикупио за крсташки поход. Један део је оставио својим витезовима које је заклео да се придруже походу у Венецији, а други део да се троши у току похода када буде неопходно. Тибоова смрт отворила је нови проблем за витезове Шампање - питање вођства.⁴⁴

3. Избор Бонифација од Монферата и последње припреме

Оставши без вођства витезови су се упутили код војводе Одоа од Бургундије, а затим код грофа Бар-л-Дика, Тибоовог рођака. На велику жалост крсташа, оба кандидата су одбила понуду.⁴⁵ Сазвана је скупштина у Соасону, са циљем да се нађе неко решење. Окупљенима се обратио Жофроа Вилардуен и предложио да упуте позив маркизу Бонифацију од Монферата. Сви су се сложили и упућени су посланици.⁴⁶

Маркиз Бонифације био је у својим педесетим годинама. Потicao је из угледне породице Монферата која је имала дугу историју учешћа у крсташким ратовима, али и сродство са многим владарским и племићким породицама. Бонифацијев отац Вилијем Стари (или Вилијем V) учествовао је у Другом крсташком рату, а потом је узео учешће у бици код Хатина 1187. године, у којој је заробљен и живот је окончао у заробљеништву. Боља судбина није пратила ни његове синове. Најстарији син Гуљелмо оженио се Сибиллом, господарицом Јерусалима⁴⁷, међутим убрзо је умро остављајући за собом сина Балдуина V од Јерусалима, будућег краља. Друга два сина Конрад и Ранијер били су добро познати у Византији. Млађи Ранијер био је ожењен доста старијом Маријом⁴⁸, ћерком византијског цара Манојла I Комнина. После Манојлове смрти пар је покушао преврат. Доласком на власт Андроника I Комнина окончали су животе. Старији Конрад био је ожењен Теодором Анђеом, сестром царева Исака II и Алексија III Анђела. Угушио је побуну Алексија Вране 1187. године и стекао поштовање цара Исака II и становника Цариграда. Пошто се није лепо осећао на византијском двору,

⁴³ Не зна се шта је био узрок његове болести. Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 10.

⁴⁴ *Vilarduen*, 35-36.; Phillips, *Sack of Constantinople*, 71. ; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 23.

⁴⁵ У изворима нема образложења зашто вођство није понуђено Балдуину Фландријском. Queller- Maden, *Conquest of Constantinople*, 25. нуде два објашњења. Краљ Француске Филип II Август није био у добрим односима са Балдуином од Фландрије, а већина витезова је долазила са територије Француске. Уз то сматрају да су водеће личности тражиле нову моћну личност која би походу прикључила нове војнике.

⁴⁶ *Vilarduen*, 36-37.; Phillips, *Sack of Constantinople*, 72-73.

⁴⁷ Сестра јерусалимског краља Балдуина IV.

⁴⁸ Венчањем је стекао титулу цезара и Солун, који је добио на управу као пронију. Brand, *Byzantium*, 19.

где је владало антилатинско расположење, Конрад се запутио у Свету земљу⁴⁹. Стигао је у сред катастрофе код Хатина и успео је да одбрани Тир. Иако је већ био у браку, поново се 1190. године оженио Изабелом, једином преживелом наследницом Јерусалима. Две године касније погинуо је на улицама Тира. Тако је породица Монферат изгубила четири члана у догађајима у Византији и Светој земљи.⁵⁰

Посланици су изложили Бонифацију своје захтеве и позвали га на скупштину у Соасону. Маркиз је дошао у Соасон, прихватио услове и примио крст. Тиме је скупштина у Соасону завршена, али не и Бонифацијево путовање. Пре свог одласка у Свету земљу одлучио је да придобије новчану помоћ и људе за поход. Запутио се у манастир Сито, на годишњи састанак монаха цистерцитског реда. Због неуспеха претходна два похода, у којима су Цистерцити учествовали, одлучили су да се не одазову на папин позив на нови крсташки рат. Избором нових вођа и доласком Бонифација у њихов манастир, Цистерцити су одлучили да промене мишљење. Као духовна подршка, походу се прикључило неколико монаха, уз то су ставили своје финансије крсташима на располагање.⁵¹

Даље, пут је Бонифација водио у Агено, на двор Филипа Швапског, његовог рођака. На двору је провео Божић, а боравак је обележио и сусрет Бонифација од Монферата и Алексија IV Анђела. Овај млади византијски принц био је син цара Исака II Анђела и рођени брат Ирине, жене Филипа Швапског. По доласку његовог стрица Алексија III Анђела на власт у Византији 1195. године, Алексије IV је заједно са ослепљеним оцем утамничен. Цар Алексије III није пуно водио рачуна о контроли заробљеника. Исак је захваљујући томе послао писмо ћерки Ирине тражећи од ње помоћ, а одговор је без проблема стигао. План је био да Алексије IV побегне из заробљеништва и дође на сестрин двор, где ће добити неопходну помоћ за ослобађање оца и поновно заузимање власти. У септембру 1201. године указала се прилика за спровођење плана, када је избила побуна протостатора⁵² Михаила Камице⁵³. Лакомислени Алексије III је одлучио да поведе свог синовца у овај поход. У договору са пизанским трговцима Алексије IV је

⁴⁹ Пре венчања са Теодором Анђеом узео је крст, стога је одлучио да испуни заклетву.

⁵⁰ Brand, *Byzantium*, 18-19, 45, 80-81. ; Phillips, *Sack of Constantinople*, 73-76.

⁵¹ Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 30-32.

⁵² Протостатор је био управник штале и надгледао је коњушаре и царске коње.

⁵³ За више о побуну видети Радивој Радић, *Обласни господари у Византији крајем XII и у првим деценијама XIII века*, ЗРВИ 1986.

успео да се укрца на њихов брод и побегне у Италију. Стигавши у Анкону⁵⁴, обавестио је сестру о доласку, а убрзо је стигао у Агено.⁵⁵

Састанак се завршио пре него што је и почео. Филип није могао да помогне Алексију IV због проблема које је имао у Немачкој. Бонифације, иако је изабран за једног од вођа похода, није могао да утиче на друге крсташке вође да скрену ка Цариграду, а притом није имао организовану војску. Стога је млади Алексије IV морао да потражи помоћ на другом месту. Убрзо након састанка отишао је у Рим код папе. Папа је сматрао да овај младић није вредан пажње и одбио је да му пружи помоћ.⁵⁶ Недуго после Алексија IV, на папином двору се појавио и сам Бонифације од Монферата. Његова посета планирана је пре упознавања са Алексијем IV. Циљ посете био је вероватно разрада плана крсташког похода. У повратку кући Бонифације је покушао да измири Пизу и Ђенову, али у томе као и многи није успео. У мају 1202. године вратио се у Монферат.⁵⁷

⁵⁴ Никита Хонијат тврди да је стигао на Сицилију. *Annals of N. Chon.*, 294.

⁵⁵ *Annals of N. Choniates*, 294-295.; *Vilarduen*, 47; *Runciman, A History of the Crusade III*, 111-112.; *Phillips, Sack of Constantinople*, 81-82.;

⁵⁶ Папа је већ водио преговоре о унији са Алексијем III и није хтео да му преговори пропадну због Алексија IV. У писму упућеном Алексију III изговарао се да није подржао Алексија IV зато што није рођен у пурпуру и зато што је отишао на двор екскомуницираног краља Филипа Швапског. *Reg. Innocent III*, 5: 121, 35-36.

⁵⁷ *Queller- Madden, Conquest of Constantinople*, 35-39.

II На путу у Египат

1. Проблеми у Венецији

Последње припреме крсташа пред пут биле су готове. Коњи, храна и новац били су спремни. Према договору, крсташа су требали да се окупе у Венецији. Многи су напустили своје домове у сузама, остављаћи све што су имали и одлазили са мишљу да се више никада неће вратити. Крсташка војска није била компактна целина. Многи су долазили из различитих крајева Европе. Организација и синхронизација оваквих група представљала је огроман проблем. Први војници стигли су у Венецију почетком јуна 1202. године. Присуство војске у самом граду представљало би проблем локалном становништву, због тога су се крсташа сместили на оближње пешчано острво Светог Николе (данашњи Лидо).⁵⁸

Од одласка шест посланика из Венеције, Роберт од Кларија бележи да је Дандоло обуставио целокупну поморску трговину за осамнаест месеци.⁵⁹ Ова обустава најважније гране венецијанске привреде уведена је због изградње крсташке флоте. Изградња бродова била је великим делом у приватним рукама, поред тога бродовима је била неопходна посада. Пошто нису могли да нађу довољан број људи, који би се добровољно прикључили посади, расписана је лутрија. Свако ко би био извучен морао је да се прикључи посади. Лако се може закључити да би неуспех крсташког похода значио катастрофу за велики број Венецијанаца, али и за саму републику.⁶⁰

Датум поласка се приближавао, а са њим и велики проблеми за крсташе. По доласку у лагуну, почело је прикупљање новца за отплату дуга. Није прошло много времена, а крсташа су почели да увиђају да немају довољну количину новца. Много мањи број људи је пристигао у Венецију, него што је то било предвиђено уговором. Једни су испловили из Фландрије, други из Апулије, трећи су каснили, а многи су и одустали. Крсташа су на све начине покушавали да исплате цео дуг. Дали су све вредне ствари које су имали, али још увек је фалила велика количина новца⁶¹. Рок за полазак и исплату дуга давно је прошао. Немајући куд, морали су да признају дужду да немају довољну количину новца да исплате дуг.⁶²

⁵⁸ Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 42-44.

⁵⁹ *Robert de Clari*, 9-10 ; Queller-Day, *Some Arguments*, 725.

⁶⁰ Madden, *Dandolo*, 129-130.

⁶¹ Новац који су папа и Фул од Неја скупили отишао је на поправку тврђава у Светој земљи . Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 53.

⁶² *Vilarduen*, 42-44.; DC 214.; *Robert de Clari*, 10; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 45-48.

Дужд се нашао у великом проблему. Један од највећих пројеката које је Венеција предузела претио је да се претвори у потпуни фијаско. Велика количина новца, природних и људских ресурса уложена је у овај пројекат. Да би сачувао власт, али и углед своје државе морао је хитно да нађе решење.⁶³ Временски услови нису били погодни за путовање у Египат, уз то велика количина војске налазила се у близини Венеције, нервозно чекајући да крене. После много размишљања, дужду се јавила сјајна идеја.⁶⁴ Дуго је имао проблема са Задром. Овај далматински град признавао је власт Венеције, али се 1181. године побунио и признао власт Угарске и почео да напада венецијанске трговачке бродове. Сама Далмација била је позната по својој храстовини, неопходној Венецији за изградњу бродова. Дандоло је покушао да поврати Задар на почетку своје владавине, али му то није пошло за руком. Крсташи нису могли да исплате последњих 34 000 марака, колико је недостајало. Зато је дужд одлучио да им понуди нови начин исплате дуга. Пошто Медитеран због временских услова није био погодан за пловидбу, крсташи ће помоћи дужду да поврати Задар и на тај начин исплатити преостали део дуга. У Задру ће провести зиму и на пролеће ће испловити за Египат.⁶⁵

Вође крсташа су се усагласиле са овим планом. Али не и папа. Папин легат, кардинал Петар Капуано, стигао је у Венецију 22. јула 1202. године. Да би избегао папине претње, Дандоло је забранио Капуану да се прикључи походу као папски легат, већ само као свештеник. Капуану није одговарала оваква понуда, а након сазнања да се крсташи спремају да заузму Задар упутио се у Рим да обавести папу. Ожалошћен и љут због ове вести, папа је упутио писмо крсташима, опомињући их да не смеју да нападају хришћане или ће бити екскомуницирани. Писмо је стигло касно. Крсташи су већ били под Задром.⁶⁶

Пошто је пристао да његова држава учествује у крсташком походу, дужд је одлучио да узме крст и прими заклетву, чиме би стекао поштовање и дивљење свог народа. Дандоло, као и многе крсташке вође, није био први у својој породици који је узео учешће у крсташком рату. Његов деда, отац и стриц учествовали су у крсташком походу 1122. године. Почетком септембра, на свечаности у цркви Светог Марка,

⁶³ Madden, *Dandolo*, 129-131.

⁶⁴ Queller-Day, *Some Arguments*, 728.

⁶⁵ *Vilarduen*, 44-45; *Robert de Clari*, 12; Phillips, *Sack of Constantinople*, 103-104.; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 52, 57-58.

⁶⁶ *Reg. Innocent III*, 5: 160, 39-45; Madden, *Dandolo*, 131, 138-140.

примио је крст и дао заклетву. Крст му је пришивен на шешир⁶⁷. Поред тога, на свечаности је обзнанио да одлази у поход и да оставља свог сина Ранијера као вицеудужда.⁶⁸

Бродови, оружије и људи били су спремни. Почетком октобра 1202. године напустили су венецијанску луку испраћени уз велико славље. О броју бродова, који су напустили Венецију, извори нису сагласни⁶⁹, али Вилардуен бележи да „никада већа флота није заплвила из неке луке“.⁷⁰

2. Под Задром

Са успутним задржавањем, ради стицања лојалности околних далматинских градова, крсташи су стигли пред Задар почетком новембра 1202. године. Град је био „утврђен високим зидинама и кулама“ и сами крсташи су се питали како ће заузети овакав град. Пробијањем ланца и уласком у луку, крсташи су се сместили у близини градских зидина. Убрзо је пред дужда дошла делегација из града и понудила предају, али под условом да се поштеде животи грађана. Дужд им је одговорио да мора да се посаветује са крсташима⁷¹. Приликом консултовања са крсташким вођама, једна група крсташа одбила је било какво заузимање Задра, јер они као Христова војска не смеју да нападају и заузимају хришћанске градове. Већина је стала уз дужда и одлучили су да му помогну да заузме град.⁷²

У настојању да подсети крсташе да је град хришћански, станоници града су истакли крстове на зидине града. Покушај је био узалудан. Крсташи су довукли опсадне справе и мангонеле⁷³ и пет дана бомбардовали град. Немајући куд, становници су предали град 24. новембра 1202. године. Уследила је пљачка, а потом и подела града. Свако је добио ново пребивалиште, а крсташки логор испред града је напуштен.⁷⁴

Зима у Задру била је топла и без снега, а околина града била је погодна за снабдевање. Средином децембра 1202. године у Задар је стигао Бонифације од Монферата, заједно са још неколико крсташа. Као савезник Ђенове, није био

⁶⁷ Обичај је био да се крст пришива на раме. Овим гестом је Даноло желео да сви виде да је крсташ.

⁶⁸ Madden, *Dandolo*, 136-138.

⁶⁹ Видети *Report to the West*, 191; *DC*, 214; *Annals of N. Choniates*, 296.

⁷⁰ *Vilarduen*, 49.; Phillips, *Sack of Constantinople*, 100; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 68.

⁷¹ Није јасно зашто је дужд одлучио да се посаветује са крсташима. Одлазак у Задар била је идеја Венеције, а крсташи су се обавезали да ће учествовати у њој како би исплатили преостали дуг.

⁷² *Vilarduen*, 49-51; *Robert de Clari*, 14; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 73-74.

⁷³ Врста катапулта намењена за рушење зидина.

⁷⁴ Phillips, *Sack of Constantinople*, 110-112; Runciman, *A History of the Crusade III*, 115; *DC*, 215; *Vilarduen*, 52-53.

заинтересован да учествује у подухвату чији је покретач била Венеција. Поред тога, имао је неке недовршене послове, због којих је каснио.⁷⁵

Десетак дана касније стигла је и делегација Филипа Швапског. Посланици су у име краља Филипа Швапског и младог Алексија IV, молили крсташе да помогну Алексију IV да поврати власт. За узврат Алексије IV ће ставити византијску цркву под римску власт, крсташима дати 200 000 сребрних марака, обезбедити снабдевање у периоду од годину дана, дати 10 000 људи за освајање Египта и док је жив издржаваће 500 витезова у Светој земљи. О овако уносној понуди требало је размислити. Сутрадан је сазван састанак на ком је расправљано о понуди. Витешки код налагао је да се помогне човеку у невољи, уз то је кружила прича да Алексије IV има велику подршку у Цариграду. Свештенству се свидела идеја враћања византијске цркве под власт папе. Међутим, поновно скретање са пута и нападање хришћанског града многи су осудили. Пошто нису могли да постигну договор, пред дужда су дошли маркиз Бонифације од Монферата, Балдуин од Фландрије, Луј од Блоа и Иг од Сен Пола и изјавили да су спремни да прихвате понуду. Уговор је потписан, а као датум прикључивања Алексија IV крсташкој војсци одређен је 20. април 1203. године.⁷⁶

Противници идеје одласка у Цариград напустили су поход и запутили се у Свету земљу. Број учесника се свакодневно смањивао. Одметници су у Свету Земљу одлазили копном и трговачким бродовима, али су због својих одлука већином платили животом. Један од трговачких бродова, који је превозио 500 одметника, се приликом невремена утопио, а они који су пошли копном страдали су у сукобу са локалним становништвом. Само мали број учесника успео је безбедно да стигне у Свету Земљу.⁷⁷

Пре освајања, Задар је признавао власт Угарске. Угарски краљ Емерик узео је крст 1200. године и обавезао се да ће се прикључити походу. Обећање никада није испунио, а узимање крста му је добро послужило за добијање папине подршке у борби са братом Андријом, али и са крсташима. По заузимању Задра, који се налазио на његовој територији, Емерик се жалио папи Инокентију III. Бесан што га крсташа нису послушали папа је екскомуницирао све учеснике похода. Крсташа су по заузимању Задра решили да искупе своје грехе. Упутили су четири изасланика, два из редова свештенства и два из редова витезова, у Рим. Међу њима није било Венецијанаца. Папа

⁷⁵ Маден сматра да је у питању била још једна посета Риму . Madden, *Dandolo*, 146.

⁷⁶ *Vilarduen*, 54-56; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 83-85.

⁷⁷ *Vilarduen* 57-58.

је повукао екскомуникацију за крсташе, али не и за Венецијанце који су одбили да пошаљу изасланике. Иако су остали екскомуницирани, папа је саветовао крсташе да остану уз Венецијанце због флоте која је била неопходна за транспорт у Свету Земљу. Поред тога, пошто је начуо да се крсташи спремају да помогну Алексију IV, строго је забранио одлазак у Цариград.⁷⁸

Почетком априла, када је прошла зима, а Медитеран поново постао погодан за пловидбу, крсташи су се спремали да исплове. Напустили су град у ком су провели зиму, уништили зидине како непријатељска војска не би поново заузела град. Датум доласка младог принца је прошао, а од њега није било ни трага. Бродови су чекали да исплове, а војска је постајала све напетија. Одлучено је да бродови оду на оближњи Крф, а дужд и Бонифације од Монферата ће остати да сачекају Алексија IV. Неколико дана касније стигао је Алексије IV, а потом су се упутили на Крф. На путу до острва зауставили су се у Драчу. Становници су изјавили покорност младом Алексију IV. Потом су наставили пут ка Крфу, где су крсташи лепо примили Алексија IV.⁷⁹

Проблеми нису напустили крсташе ни на овом острву. Уговор о помоћи Алексију IV у име велике већине војника потписало је пар великаша. За војску је такво скретање било дуго и исцрпљујуће. Сматрали су да су узели крст да би одбранили Свету земљу, а не скретали са пута. Уз то су се позивали на уговор у Венецији, да ће флоту имати на располагању девет месеци, а више од пола рока је прошло. Више од половине војске је било за то да се пошаље порука Валтеру од Бријена у Апулију и да се траже бродови за превоз у Свету Земљу. Вође су се нашле у проблему. Повели су са собом Алексија IV и изашли пред незадовољне војнике. Одржали су говор у којем су скренули пажњу војсци на опасности које их чекају ако напусте поход и оду у Јерусалим. Уз то свештенство је наглашавало да ће довођењем Алексија IV на власт, довести и византијску цркву под римску власт. Одласком у Цариград, град познат по реликвијама, испуниће своју ходочасничку дужност. Говор никог није оставио равнодушним. После дужег консултовања, војска је прихватила да учествује у походу до дана Светог Михаила (29. септембра), а да потом буду обезбеђени бродови за Јерусалим. Ризикујући да изгубе

⁷⁸ *Reg. Innocent III*, 6: 102, 64-68. Дозволу за останак крсташа са екскомуницираним Венецијанцима, папа пореди са дозволом да породица остане са својим екскомуницираним чланом. Madden, *Dandolo*, 128-129; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 89-91.

⁷⁹ *Vilarduen*, 60-61.; Phillips, *Sack of Constantinople*, 129-130. Madden, *Dandolo*, 167-168. За екскомуникацију Венецијанаца знале су само крсташке вође и дужд. Већина Венецијанаца је мислила да су им греси опроштени као и крсташима. Дужд је током похода комуницирао са папом у настојању да се повуче екскомуникација за Венецијанце.

војску, која им је била неопходна за даље ратовање, вође су невољно пристале. Крајем маја бродови су напустили Крф и запутили се у Цариград.⁸⁰

⁸⁰ *Vilarden, 62; Robert de Clari, 31-32; Queller- Madden, Conquest of Constantinople, 96-99.*

III Скретање ка Цариграду и његово освајање

1. Заузимање Галата куле

Путовање је крсташе водило поред обала Пелопонеза. У Малијском теснацу сусрели су брод са ходочасницима, који су се враћали из Свете земље. Затим су приспели на острво Еубеју, где су одржали саветовање. Одатле се један део крсташа заједно са Бонифацијем од Монферата, Балдуином од Фландрије и Алексијем IV упутио на Андрос како би стекли оданост становника острва. Бродови су се потом упутили ка Лемносу, затим кроз Дарданеле и искрцали се у Абидосу. Становници су им предали град, а крсташа су искористили боравак у граду за снабдевање намирницама. По доласку флоте са Еубеје, наставили су пут.⁸¹

Од доласка на територију Византијског царства, крсташа нису наишли на организован отпор. Цар Алексије III се након сазнања да његов синовац преговара са крсташима жалио папи Инокентију III. Папа је тешио цара да је Алексије IV боравио на његовом двору, али да му папа није пружио подршку и да се љут вратио код свог зета Филипа Швапског. На гласине да Алексије IV преговара са крсташима, папа је уверавао цара да је крсташима строго забрањено да нападну Цариград.⁸²

Крајем јуна, после дугих путовања, бродови су се усидрили код манастира Светог Стефана, одакле се видео цео град. Крсташа нису могли да сакрију своје дивљење. Жофроа Вилардуен бележи да „они који никада до тада нису видели Константинопољ гледали [су] у њега врло помно, будући да нису ни сањали да на свету постоји тако богат град; запазили су високе зидине и моћне куле које су их окруживале, и богате палате и величанствене цркве, којих је било толико да нико ко их није видео сопственим очима не би поверовао...није било човека, ма како чврст био да га није подишла језа.“⁸³ Требало је договорити даље кораке, стога су вође похода сазвале скупштину. Чула су се различита мишљења. На крају је иступио дужд Енрико Дандоло. Као искусни познавалац Цариграда, предложио је да не наставе путовање копном, јер могу доћи у сукоб са локалним становништвом због снабдевања, него да отплове до оближњих Острва монаха (данашња Принчевска острва) и да се тамо снабдеју храном.

⁸¹ *Vilarduen*, 63-65; *Queller- Madden, Conquest of Constantinople*, 104-105; Бредфорд, *Велико издајство*, 21, 27.

⁸² Византијски цар имао је кореспонденцију са папом још од почетка папиног понтификата, када се преговарало о унији две цркве, враћању Кипра, али и политичком савезу. *Reg. Innocent III*, 5:121, 35-39.

⁸³ *Vilarduen*, 66

Предлог је прихваћен, али због јаког ветра никада није спроведен. Уместо тога крсташи су се искрцали у Халкедону, заузели царску палату, разапели шаторе и добро се снабдели. После три дана напустили су положај код Халкедона и запутили се у Скутаре. Тамо су поставили свој логор, директно наспрам града.⁸⁴

Град није имао флоту, која би могла да се супротстави нападачима, зато се цар ослонио на неосвојиве Теодосијеве зидине и на велики број византијских војника. Пред долазак крсташа наредио је да се сруше све куће које се налазе ван градских зидина, да не би послужиле као заклон непријатељу. Никита Хонијат, који је боравио у граду, нема лепе речи за цара, истичући његову лењост у занемаривању припрема за опсаду, а молбе његових саветника за изградњу бродова и набавку оружја изгледале су као „разговор са лешом“. Међутим, оно што је Алексија III плашило више од самих крсташа, била је могућност унутрашње побуне, која је могла да настане услед присуства стране војске.⁸⁵

На супротној страни мореуза, крсташи су чекали да Алексије IV добије подршку из града. Пар дана је прошло, а никакве речи подршке, нити посланство није стигло. Из од Сен Пола зачуђено пише у свом извештају да „нико од породице и пријатеља младића, који је био са нама, или неки њихов посланик није дошао ка њему.“ Недуго затим дошло је до прве чарке између две војске. Михаило Стрифин, као заповедник флоте, требао је да се са бродовима супротстави венецијанској флоти. Пошто није имао бродове достојне борбе, повео је са собом 500 византијских војника на другу страну мореуза. Приликом једне крсташке извиднице, дошло је до сусрета две војске. У налету непријатељске војске, знатно бројнији Византинци су се разбежали.⁸⁶

Дан касније, у крсташки камп пристигло је посланство цара Алексија III предвођено Николом Руом. Цар се интересовао зашто су крсташи у његовој земљи. Подсетио их је да је он хришћанин, као и они. Понудио им је храну и новац, уз услов да напусте његову земљу. Уколико одбију, цар ће бити приморан да употреби силу. Крсташи су одговорили да они нису у његовој земљи, већ да царство припада његовом синовцу Алексију IV. Уколико цар врати круну и царство свом синовцу, обезбедиће му

⁸⁴ *Vilarduen*, 66-68 ; *Queller- Madden, Conquest of Constantinople*, 109-110.

⁸⁵ *Annals of N. Choniates*, 296 ; *Phillips, Sack of Constantinople*, 140.

⁸⁶ *Report to the West*, 190 ; *Vilarduen*, 69 ; *Phillips, Sack of Constantinople*, 142 ; Бредфорд, *Велико издајство*, 43.

довољну количину новца за издржавање. У супротном нека не шаље више посланства. По пријему оваквих речи, посланици су се вратили у Цариград.⁸⁷

Свима је постало јасно да цар нема намеру да преда власт синовцу. Подршка, из града, Алексију IV је изостала. После дужег размишљања крсташи су закључили да можда становништво не зна за његово присуство. Зато су на један венецијански брод укрцали Алексија IV и упутили се ка граду. Циљ овог подухвата био је да се становништво града окрене против цара. Приказујући младог Алексија IV, крсташи су узвикивали како су довели законитог цара и упућивали претње да ако га не подрже да ће напасти град. Становници града нису били одушевљени доласком странаца под зидине њиховог града, а смена на престолу значила би већи уплив странаца у државну политику. Нажалост, извори нам не доносе податке о томе како је реаговало становништво венецијанске четврти на долазак њихових сународника. Подухват је пропао и крсташи су се вратили у свој камп на другу страну мореуза.⁸⁸

У освит новог дана крсташи су сазвали скупштину. Нису добили подршку становништва, а цар није хтео да се одрекне власти. Одлучили су да изврше напад на град. Проблем је било на који начин то извести. Ако нападну град из правца Мраморног мора или Босфора ризикују да их одвуче снажна струја. Једино решење било је да уђу у мирну луку Златног Рога. Улаз у овај залив затварао је огроман ланац, који се протезао од Теодосијевих зидина до куле Галата на супротној страни. Ланац се, по потреби, подизао и спуштао, а покретао га је механизам који се налазио у кули. Северно од куле простирало се насеље Галата, насељено странцима. Да би ушли у залив, морали су да склоне ланац са пута. Једини начин да то ураде био је да се заузме кула, што до тада ниједној војсци није пошло за руком. Крсташи су одлучили да преузму ризик и поделили су војску на седам делова и спремили се за напад.⁸⁹

У зору следећег дана зачуле су се трубе и витезови су се укрцали на бродове. Са друге стране обале цар је наредио војсци да се спреми за напад. Недалеко од Галата куле, војници су се искрцали на обалу. Пар преосталих византијских бродова распоређено је дуж ланца, а цар је послао војску да брани положај. У сукобу је византијска војска поражена, а преостали војници су се разбежали. Крсташи су

⁸⁷ *Vilarduen*, 70-71 ; Бредфорд, *Велико издајство*, 46; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 112.

⁸⁸ *Vilarduen*, 71-72 ; Phillips, *Sack of Constantinople*, 160; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 113.

⁸⁹ *Report to the West*, 191; Бредфорд, *Велико издајство*, 76; Brand, *Byzantium*, 237.

запленили њихове шаторе и сместили се у Естанору⁹⁰, у близини Галате, недалеко од куле.⁹¹

Галата кулу бранили су најамници, који су по причи Ига од Сен Пола улазили и излазили из ње по вољи. Због опасности од изненадног напада, крсташи су поставили ноћну стражу да мотри на кулу. Мишљења да фактор изненађења доноси победу, Византинци су у освит новог дана организовали здружен напад из куле и града. Овај потез је био велика грешка. У сукобу је Византијска војска претрпела пораз. Најамници су у току сукоба напустили кулу, заборавивши да затворе врата. У покушају да се врате назад у кулу, крсташи су им препречили пут. Наступило је стање опште пометње. Да би спасили живу главу, Византинци су почели да беже на другу страну обале. Пошто сви нису могли да се укрцају у чамце, многи су покушавали да побегну спуштајући се низ ланац „ као низ конопац“, али су губили ослонац и падали у море. Велики број византијских војника је заробљен и побијен. Крсташи су ушли у кулу, разбили механизам и ланац⁹² је пао у море. Венецијанска флота је упловила у Златни Рог, а византијски бродови су заробљени или потопљени. Становници града су са запрепашћењем и страхом у очима гледали како непријатељска флота улази у, до тада, сигуран залив Златног Рога. Трговина, која се одвијала у заливу и која је снабдевала град, је заустављена.⁹³

2. Прво освајање Цариграда

Уласком у залив Златног Рога, поставило се питање на који начин напасти град. Као добри морски ратници, Венецијанци су били за то да се напад изврши са мора, док су крсташи, добри у ратовању на копну, били за то да се напад изврши са копна. После дужег расправљања, направљен је компромис. Одлучено је да се град нападне и са копна и са мора. Ради лакше координације ратним операцијама, одлучено је да се нападне северозападни део града, познат као Влахеренска палата, који је уједно био и најслабији.⁹⁴

Четири дана су трајале припреме за напад. Петог дана су се крсташи, заједно са венецијанском флотом упутили ка Влахеренској палати. Да би прешли на другу страну

⁹⁰ Јеврејска четврт

⁹¹ *Vilarduen*, 74; Nicol, *The Fourth Crusade*, 53; Phillips, *Sack of Constantinople*, 160.

⁹² Део ланца је као победнички трофеј послат у Акру. Видети Nicol, *The Fourth Crusade*, 53-54.

⁹³ *Report to the West*, 191-192; *Annals of N. Choniates*, 297; *Vilarduen*, 75-76; Nicol, *The Fourth Crusade*, 53; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 117-118.

⁹⁴ *Vilarduen*, 76; Phillips, *Sack of Constantinople*, 163; Бредфорд, *Велико издајство*, 80-81.

Златног Рога, морали су да пређу преко реке Брамисе. Ова река се уливала у Златни Рог и на њој је био мост, који је омогућавао прелаз преко реке. На велику жалост крсташа, Византинци су мост порушили. Читав дан је био потребан да се мост поправи, да би сутрадан крсташа прешли на другу страну. Отпора из града није било, а манастир Светог Козме и Дамјана⁹⁵, који се налазио изван градских зидина, постао је нови логор крсташке војске. Одабир овог манастира за место логора показало се као лош избор, јер је манастир био близу градских зидина и представљао је лаку мету. Византијски стрелци свакодневно су засипали крсташе стрелама, док су пешадија и коњица браниле зидине. Десетак дана трајали су окршаји између две војске, у којима је византијска војска односила победе.⁹⁶

У четвртак, 17. јула, организован је здружени напад на град. Војска је поново подељена у седам одреда. Три су остала да бране логор, заједно са маркизом Бонифацијем, а четири су кренула у напад на град. Крсташа су успели да поставе лестве на једну кулу коју су бранили енглески и дански најамници. Петнаестак витезова успело је да се попне на кулу, где су се нашли лицем у лице са најамницима. Мачеви и секире су се укрстили у борби, али крсташа нису успели да сломају отпор. Многи су рањени, а два витеза су заробљена. Венецијанци су, такође, спремили своје ратне машине и бродове. Да би избегли паљење бродова услед напада грчком ватром, прекрили су их животињском кожом. Усредсредили су се на зидине Златног рога, које су напали мангонелама, али због јаког отпора нису могли да приђу довољно близу зидинама да би закачили мостове за прелаз. Нервозан и љут што његова флота није пришла обали, одлучни дужд је узео барјак Светог Марка и стао на чело своје галије, наређујући својим људима да га искрцају на обалу. Кад су видели овај дуждев потез, Венецијанци су пришли зидинама, поставили своје мостове и после неког времена барјак Светог Марка се нашао на једној од кула. Двадесет и четири куле убрзо су биле у рукама Венецијанаца. Дужд је послао радосне вести крсташима, заједно са заробљеним коњима.⁹⁷

Са зидина је покушан пробој у град, али је отпор био изузетно јак. Да би могли да се повуку ка положајима које су заузели, Венецијанци су подметнули пожар у близини

⁹⁵ Или Космидион, западни извори га још зову и Боемундова палата, зато што је Боемунд боравио у њему током првог крсташког похода. Brand, *Byzantium*, 238.

⁹⁶ *Vilarduen*, 76-77; *Report to the West*, 193; *Annals of N. Choniates*, 297; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 120.

⁹⁷ *Vilarduen*, 80-82; *Annals of N. Choniates*, 298; Brand, *Byzantium*, 239-240; Бредфорд, *Велико издајство*, 84-90; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 123-124.

капије Петрион⁹⁸. Због јаког ветра, пожар се распламсао и постало је немогуће контролисати га. Ватром је захваћен већи део северозападног дела града – од Влахеренске палате и манастира Евергетис, до дистрикта Деутерион⁹⁹. Пожар је одбио византијску војску и омогућио Венецијанцима да се повуку ка заузетим положајима.¹⁰⁰

Венецијанци су чврсто држали заузете положаје, док су крсташи имали великих проблема. Да би склонили Венецијанце са градских зидина, Византинци су одлучили да нападну њихове савезнике крсташе. По први пут у борбу се укључио цар Алексије III. На челу огромне војске, цар је кренуо ка крсташком логору. Четрдесет византијских одреда требало је да нападне шест крсташких. Иако знатно мањи у односу на непријатељску војску, крсташи су поређали војску тако да ју је било могуће напасти само са предње стране. Када је дужд чуо за византијски напад, напустио је куле и пожурио да се прикључи крсташима. Две војске су дуго стајале једна наспрам друге. Цар је у једном моменту, на запрепашћење свих, окренуо своје трупе и упутио се назад ка граду. Крсташи су кренули за њим, али пошто су одмакли од логора и били на домашају непријатељске војске одлучили су да се врате назад.¹⁰¹

Радост и задовољство испунили су уморне крсташе, који су се вратили у свој логор. За то време цар Алексије III се вратио у град. Незадовољство становника, који су у пожару изгубили куће и радње, појачао је срамотни потез цара. Пошто је схватио да неће моћи да обузда незадовољство становника и да због тога лако може да изгуби власт, а уз то је постојала велика могућност да ће сменом на трону изгубити живот, цар је одлучио да напусти град. Запутио се у палату и узео је злата и драгог камења колико је могао да понесе. У току ноћи је заједно са најстаријом ћерком Ирином и још неколико рођака напустио град, остављајући супругу Еуфросину и друге две ћерке у граду.¹⁰²

Без цара и са непријатељском војском под зидинама, град је постао лака мета . Поставило се питање ко ће бити нови владар. Као логичан избор наметао се млади Алексије IV, који је са непријатељском војском боравио испред града. Антилатинско

⁹⁸ Капија Петрион била је једна од капија на зиду окренутом ка Златном рогу.

⁹⁹ У преводу други дистрикт. Налазио се у северозападном делу града.

¹⁰⁰ *Annals of N. Choniates*, 298; *Vilarduen*, 82; *Robert de Clari*, 47; Brand, *Byzantium*, 240; Madden, *The fires*, 74-75, сматра да је овај пожар захватио 50,5 ha .

¹⁰¹ *Vilarduen*, 83-84; *Annals of N. Choniates*, 299; *Robert de Clari*, 50-51; Phillips, *Sack of Constantinople*, 165-166; Brand, *Byzantium*, 240.

¹⁰² *Annals of N. Choniates*, 298; *Vilarduen*, 85; *Robert de Clari*, 51; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 126-129; Garland, *Byzantine Empresses*, 222. сматра да царица Еуфросина није знала за одлазак Алексија III, иначе би га спречила.

расположење и претходно уништење града у пожару, многе је натерало да одустану од такве идеје. Да би избегли мешање странаца у политику царства, аристократија је одлучила да на власт доведе старог и ослепљеног Исака II. На путу извршења овог подухвата стајала је Варијашка гарда. Пошто су дуговали лојалност византијском цару, који је напустио град, а самим тим се и одрекао власти, требало је да положи заклетву лојалности новом цару. Међутим, Исаак II је иза себе већ имао једну владавину, за коју му је Варијашка гарда положила заклетву. Доласком његовог брата на власт, та заклетва је поништена. Њено обнављање, значило би да Варијашка гарда није одржала своју реч коју је дала 1185. године. После дужег размишљања одлучено је да се сазове састанак са Варијашком гардом, како би се испитало њено расположење. Управник царске ризнице Константин Филоксенит одржао је састанак са гардом. Варијазии су обновили заклетву цару, а Исаак II је поново проглашен за цара 18. јула 1203. године. Царица Еуфросина, њене ћерке и рођаци су утамничени под оптужбом за издају.¹⁰³

У току ноћи, Исаак II је упутио посланике са вестима сину Алексију IV. Радост је обузела младог Алексија IV, који је пожурио да ову лепу вест подели са маркизом Бонифацијем, у кога је имао највише поверења. Маркиз је сазвао остале крсташке вође, како би са њима поделио срећне вести. Крсташе је испунио осећај среће и захваљивали су Богу, али ипак су остали опрезни. Нису хтели да пусте Алексија, без гаранција за исплату дуга и испуњење обећања. Уз то постојала је могућност да је ово замка, стога су крсташии следећег дана били у приправности. Упутили су четири изасланика у град да извиде ситуацију. Посланици су дочекани у палати препуној богато украшеног племства, а на трону су седели цар Исаак II и његова супруга царица Маргарита – Марија. Тражили су да разговарају са царем у четири ока, што им је и омогућено. Жофроа Вилардуен је у име посланика поновио услове уговора из Задра и тражио од цара Исака II да их испуни у име свог сина. Цару се услови уговора нису свидели, знајући да је неке од њих немогуће испунити. После дужег негодовања и расправа, цар је под притиском крсташа пристао. Издао је крсташима повељу и дао заклетву да ће испунити синовљева обећања.¹⁰⁴

По повратку посланика, крсташке вође су узјахале коње и запутиле се са Алексијем IV у град. Капије су биле отворене, а цар је са одушевњем и радошћу дочекао сина.

¹⁰³ *Annals of N. Choniates*, 301; *Vilarduen*, 85-86; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 130-131;

¹⁰⁴ *Vilarduen*, 86-87; *Annals of N. Choniates*, 301; Phillips, *Sack of Constantinople*, 176.

После дужег времена, отац и син поново су се нашли поново заједно. Алексије IV крунисан је за очевог савладара 1. августа 1203. године.¹⁰⁵

3. Велики пожар

Доласком на престо, Алексије IV је почео са исплатом дуга крсташима.¹⁰⁶ Да би избегао сукоб са локалним становништвом, замолио је крсташке вође да напусте зидине града и преместе се у Галату, на другој страни залива. Град је отворио своје капије, а крсташима је било дозвољено да обилазе град и разгледају његове знаменитости. Роберт од Кларија био је импресиониран богатством Цариграда. Лутајући улицама града, описаво је цркве и палате, као и реликвије, које је имао прилике да види, али и многе легенде и сујевереја везана за различита места и предмете у граду.¹⁰⁷

Нетрпељивост између Византинаца и Латина није престела, иако је Алексије IV склонио крсташе од зидина града. Разлог за то био је сам Алексије IV и његов отац Исак II. Пошто није могао да заборави помоћ коју су му крсташки пружили, Алексије IV је често обилазио крсташки логор. Приликом посета даривао је крсташе, а Никита Хонијат наводи да им је чак дозвољавао да користе његову царску круну. Када је понестало пара за исплату крсташа, Исак је наредио да се одузме имовина царице Еуфросине и њене родбине. Кад ни ова крађа није могла да покрије трошкове, цар се окренуо цркви. Почела је пљачка црквених вредности. Иконе, кандила и црквени тањира од злата и сребра уништавани су секирама и претапани, како би се исплатио дуг. Патријарх, племство и народ немо су посматрали овај догађај не пружајући никакав отпор. За многе становнике града, ово је представљало светогрђе и призивање божијег гнева.¹⁰⁸

Алексије IV је задржао патријарха Јована X Каматира. Млади цар је упутио писмо папи где је објаснио да жели да дође до уније и да ће он радити на томе.¹⁰⁹ Приликом првог састанка, папа није давао велики значај Алексију IV, али када је понуђена унија, папа је променио мишљење. Опростио је Алексију IV све грехе и подржао његове

¹⁰⁵ *Vilarduen*, 88-89; *Annals of N. Choniates*, 302; Brand, *Byzantium*, 242.

¹⁰⁶ *Robert de Clari*, 57-58. тврди да је Алексије IV одмах исплатио половину суме договорену у Задру, што би било 100 000 марака. *Vilarduen*, 89. напомиње да су крсташки од својих пара исплатили Венецијанцима 34000 марака које су им били дужни. То би значило да су крсташки добили 50 000, као и Венецијанци (по уговору у Венецији све се дели на пола). Овим је уговор у Венецији испуњен. Madden, *Vows and Contracts*, 447.

¹⁰⁷ *Robert de Clari*, 80-83; Queller- Madden, *Conquest of Constantinople*, 139-140.

¹⁰⁸ *Annals of N. Choniates*, 302, 305; Brand, *Byzantium*, 243, 246.

¹⁰⁹ *Reg. Innocent III*, 6: 209, 77- 79.

напоре ка унији и да пошаље патријарха у Рим. Папа је такође упутио писмо крсташима, подсећајући их да су опет скренули са пута и да ће поново бити екскомуницирани.¹¹⁰

Септембар се ближио, а договор са Крфа, између војске и њених вођа је истицао. По договору између две стране, крсташки су били дужни да напусте Цариград до 29. септембра и упуте се у Египат. Знајући то, Алексије IV је дошао у крсташки логор и преклињао крсташе да остану. Разлог Алексијевог доласка у крсташки камп био је, како нам преноси Жофрва Вилардуен, страх од његових сународника, који су у њему видели продужену руку крсташа. Нестанком крсташке подршке, постао би лак залог својих сународника. Поред овог страха, још две ствари мучиле су младог Алексија. Прва је била његов стриц Алексије III. Иако је био у избеглиштву, Алексије III је и даље контролисао већи део византијске територије. Одласком крсташа, Алексије IV и његов отац опет би постали жртве Алексија III. Други проблем била је исплата дуга. Алексије IV се жалио крсташима како за кратко време не може да исплати толику суму новца и молио их је да остану у Цариграду до марта следеће године. Обећао је да ће годину дана издржавати венецијанске бродове и снабдевати их храном. А до одласка крсташа, прошириће своју власт на остатак царства и набавити потребну суму новца. Вође су одговориле да морају да се саветују са војском. Кад су чули за нови предлог цара, војници су одбили сваки останак у граду. Поново су тражили бродове за одлазак у Свету Земљу. Као и на Крфу, вође су се нашле у тешкој ситуацији. Било је неопходно убедити војску да остане. Говорили су им да ако крену у Свету земљу да ће стићи у току зиме и да неће моћи да отпочну рат. Немајући куд, војска је пристала. Дужд је на крају склопио уговор са Алексијем IV о издржавању флоте.¹¹¹

Према договору, крсташки су били у обавези да помогну Алексију IV да прошири своју власт. Да би у томе успео, морао је да сруши моћ свог стрица. Алексије III је по напуштању Цариграда, борио у Девелту на Црном мору, а потом је заузео Хадријанопољ. Зато се Алексије IV заједно са неколико крсташких вођа запутио у Тракију. Алексије III је напустио Хадријанопољ и побегао. Градови и становништво

¹¹⁰ *Reg. Innocent III*, 6: 228, 85-87, 6: 229, 89-91; Brand, *Byzantium*, 243; Phillips, *Sack of Constantinople*, 187-188.

¹¹¹ *Vilarduen*, 89-90; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 142-143.

Тракије изјавили су покорност Алексију IV. Једини, који је одбио да изјави покорност новом цару био је Калојан¹¹², бугарски цар.¹¹³

У одсуству Алексија IV у граду се одиграо једна од највећих катастрофа, који ће довести до усијања односе Византинаца и Латина. Присуство крсташке војске, као и нетрпељивост према латинском богатству и противљење унији, довели су 18. августа 1203. године до напада цариградске руље на четврти града насељене латинским становништвом¹¹⁴. Подметнут је пожар, који је уништио куће, продавнице и складишта. Многи су, да би спасили своје животе, пребегли на другу страну залива, где је боравила крсташка војска. Огорчени због прича које су чули, крсташи су се одлучили на освету. Сутрадан (19. августа 1203. године) група Фламанаца, Пизанаца и Венецијанаца је у рибарском чамцу прешла на другу страну залива и почела пљачку Митатион џамије¹¹⁵, која се налазила ван градских зидина. Циљ овог напада био је не само пљачка, већ и жеља за доказивањем у сукобу са муслиманским становништвом, њиховом првобитном метом. Муслиманско становништво града, није седело скрштених руку, узело је оружије и кренуло у одбрану своје светиње, а придружили су им се остали становници града. Због знатно бројније одбране, нападачи су почели да се повлаче. Да би се лакше повукли, нападачи су успели да заузму одређене позиције у близини градских насеља и подметну пожар. Пламен је почео да се шири великом брзином, достижући невероватну висину. Био је ово други пожар, који је захватио град, од доласка крсташа. Никита Хонијат напомиње да су сви остали пожари, који су захватили град претходних година и векова, изгледали као искре у односу на овај. Пожар се кретао у различитим правцима, а његовом ширењу значајно је допринео ветар. Портици су се рушили, скулптуре топиле, а стубови су нестајали у диму. Ватра је кренула од џамије Митатион и ширила се на западу ка дистрикту Перама, а на југу према зидинама окренутим Мраморном мору. Црква Свете Софије избегла је пожар, али су све грађевине на потезу Милиона¹¹⁶, Макронске галерије¹¹⁷ и „структуре која се

¹¹² Брат Петра и Асена, који су подигли устанак против Византијског царства 1185. године. Након устанка Калојан је послат у Цариград као таоц. По смрти Петра и Асена, Калојан је преузео власт и владао до своје смрти 1207. године. Острогорски, *Историја Византије*, 378, 380, 385.

¹¹³ Vilarduen, 92; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 143-144; Brand, *Byzantium*, 244; Garland, *Byzantine Empresses*, 222.

¹¹⁴ Чиниле су их: венецијанска, пизанска и ђеновљанска четврт. Brand, *Byzantium*, 207-208.

¹¹⁵ Brand, *Byzantium*, 247. сматра да се џамија налазила на пола пута између палате Влахерна и Босфора. Међутим, *Annals of N. Choniates*, 303 напомиње да се џамија налазила у близини цркве Свете Ирине на мору. Обе грађевине биле су ван градских зидина, окренуте ка Златном рогу. Џамију је подигао цар Исак II око 1195. године у знак захвалности Саладину. Madden, *The fires*, 75.

¹¹⁶ Милион је био миљоказ који се налазио у близини цркве Свете Софије.

назива Синод¹¹⁸ уништене . Ни улица Мезе¹¹⁹, Хиподром и Константинов трг¹²⁰ нису поштеђени. Много људи остало је без домова, а међу њима и Никита Хонијат, чија кућа се налазила у близини Константиновог трга. После три дана, пожар је угашен, али не и мржња и незадовољство Византинаца. Док је пожар гутао Цариград, крсташи су са друге стране залива са запрепашћењем и тугом гледали како нестаје један град, чијој лепоти су се они до скоро дивили.¹²¹

4. Окретање Алексија IV против крсташа и Венецијанаца

Алексије IV дуго је боравио ван града. Вратио се тек на дан Светог Мартина (11. новембра). Исак II је одлучио да искористи повратак сина и исказе своје незадовољство које га је дуго мучило. Стари цар је увидео да му власт клизи из руку и да постепено прелази у руке његовог сина. Сметало му је што је Алексије IV у акламацијама стављан испред њега. Критиковао је сина како је бескорисан, импулсиван и да око себе окупља најгору сорту људи. Оптуживао је сина да су због његовог дружења са крсташима, становници града почели и у њему да виде латинску марионету.¹²²

Понашање младог царевића значајно се променило по повратку, то су приметили и крсташи. Суочен са очевим критикама, са бујањем антилатинског расположења које је достигло врхунац после пожара, али и са финансијским проблемима који су онемогућавали исплату крсташа, Алексије IV је тражио светло на крају тунела. Знајући за жељу крсташа да иду у Свету Земљу и на уговор, који их је обавезивао да у Цариграду бораве до марта, Алексије IV је дошао до решења. Ако не буде платио крсташе до марта, они ће ,без обзира на све, морати да напусте Цариград. Да би спровео

¹¹⁷ Макронска галерија је део патријархове палате која се налазила у близини Свете Софије.

¹¹⁸ Madden, *The fires*, 78. сматра да је Никита Хонијат под овом грађевином подразумевао део патријархове палате који је подигао патријарх Тома I (607-610).

¹¹⁹ Улица Мезе била је централна улица града. Почињала је од Милиона, а од трга Филадефион се гранала у два правца. Један је ишао ка Златној капији, а други ка Хадријанопољској капији. Madden, *The fires*, 78.

¹²⁰ Константинов трг био је централни трг града. У центру трга налазила се статуа Константина Великог приказаног као Аполон. Статуа је нестала у олуји 1105. године, а Манојло I Комнин је уместо ње поставио златни крст. Madden, *The fires*, 81.

¹²¹ *Annals of N. Choniates*, 303- 304; *Vilarduen*, 93-94; *Queller-Madden, Conquest of Constantinople*, 145-146; Madden, *The fires*, 75-84.

¹²² *Vilarduen*, 94-95; *Annals of N. Choniates*, 304-305; *Phillips, Sack of Constantinople*, 199; Madden, *Dandolo*, 164-165.

овај план, одлучио је да даје малу суму крсташима и да избегава њихово друштво што је више могуће.¹²³

Крсташи су на другој страни залива чекали исплату дуга. Како су пристизале мале количине новца, крсташи су прозрели Алексијеве намере. Бонифације од Монферата је одлазио код Алексија IV захтевајући исплату, а Алексије је на све начине одуговлачио. Убрзо је по препоруци својих саветника, престао са сваком исплатом. Љути због оваквог Алексијевог понашања, Крсташи и Венецијанци су сазвали састанак и одлучиле да пошаљу посланство да тражи исплату дуга. Посланство је отишло на двор и захтевало исплату дуга иначе ће сами узети оно што им припада. Након ових речи, које су присутни саветници сматрали увредљивим, посланици су напустили град.¹²⁴

Убрзо су започеле чарке између две војске. „Једни другима су гледали да нанесу што већу штету, и на мору и на копну.“ Алексије IV је избегавао отворен сукоб са крсташима, иако су то сви очекивали од њега. Антилитинској струји у граду није одговарала пасивност Алексија IV, који је одбијао да се супротстави својим дојучерашњим савезницима, који су сада немилосрдно пљачкали град. Крајем децембра, Византинци су одлучили да ствар узму у своје руке. Испунили су седам чамаца са дрвном грађом, смолом и катраном и сачекали повољан ветар. Потом су у току ноћи запалили те бродове и пустили их низ воду. Чамци су се приближили венецијанским бродовима. Кад су то видели, крсташи и Млечани су дотрчали на обалу и кренули су да склањају бродове. Они који су успели да дођу до својих бродова, закачили су куке за запаљене чамце и одлучили да их одвуку ка мореузу и пусте низ струју. Византинци су са зирина посматрали догађаје и стрелама настојали да спрече Венецијанце у њиховој намери. Овакво стање је потрајало до јутра, када су се две стране примириле. Венецијанци су имали много рањених, а страдао је само један пизански трговачки брод.¹²⁵

5. Крај владавине Исака II и Алексија IV

Утицај и ауторитет династије Анђела су се, после ових догађаја, срушили као кула од карата. Важну улогу у граду почео је да игра протовестијар¹²⁶ Алексије Дука

¹²³ *Vilarduen*, 95; *Robert de Clari*, 56-59; *Madden, Vows and Contracts*, 447-449, 465. сматра да је Алексије током ове мале исплате платио крсташима око 10 000 марака, као и да до званичног прекида односа између Алексија IV и крсташа и Венецијанаца никад није дошло.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ *Vilarduen*, 96-97; *DC*, 219; *Queller-Madden, Conquest of Constantinople*, 155-158.

¹²⁶ Протовестијар се старао о царској ризници и његовој одећи.

Мурзуфл. Надимак Мурзуфл добио је због својих густих спојених обрва. Током владавине Алексија III, Мурзуфл је подржао побуну Јована Дебелог¹²⁷, након чега је утамничен. Поновним доласком Исака II на власт, Мурзуфл је ослобођен. Окупио је групу византијских војника и кренуо у сукоб са крсташима. Код места званог Пробушени камен¹²⁸ дошло је до сукоба две војске. Крсташе је предводио Бонифације од Монферата. У метежу, Мурзуфлов коњ је пао и претила је велика опасност да Мурзуфл буде заробљен. У помоћ му је притекао одред стрелаца са градских зидина, који су засули непријатеља стрелама. Иако је доживео пораз, показао је спремност да се супротстави непријатељу. Такође, показао је неспособност Алексија IV да самостално управља царством.¹²⁹

Иако је Алексије IV био очев савладар, временом је почео да преузима улогу самосталног владара. Исаак II, стар и слеп, изморен годинама ратовања и боравком у затвору, полако је почео да губи памет. Проводио је дане са астролозима, за коју Никита Хонијат подругљиво каже да су људи који зуре у небо, а не виде шта им је пред ногама. Вечерао је са пророцима, на богато украшеним трпезама, а они су му предвиђали да ће поново прогледати, обновити царство и учинити га великим као нико пре њега. Да оваквом понашању није било краја, показује царева наредба да се статуа Калидонског вепра¹³⁰, која се налазила на Хиподрому, скине и донесе у Велику палату и ту постави, како би спречила крсташе и цариградску руљу да кроче у палату.¹³¹

У жеку догађаја ни цариградска руља није мировала. На Константиновом тргу стајала је статуа грчке богиње Атине, израђена тако да изгледа као да је жива. Одећа јој је била украшена бронзом, а појас јој је наглашавао струк. Никита Хонијат наглашава да су јој очи биле испуњене чежњом, а вене на рукама, као да је крв пролазила кроз њих. На глави је носила шлем и имала је дугу исплетену косу. Статуа је показивала у правцу југа, ка којем је и била окренута. Цариградска руља, обузета алкохолом, не

¹²⁷ Јован Комнин, познатији као Јован Дебели, побунио се против цара Алексија III 31. јула 1200. или 1201. године и прогласио се за цара. Надимак је добио због свог изгледа. Убрзо је ухваћен, а потом и убијен. *Annals of N. Choniates*, 289; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 150.

¹²⁸ Не зна се где се тачно налазило ово место. По наводима Никите Хонијата може се претпоставити да се налазило између градских зидина и Космидиона. *Annals of N. Choniates*, 307.

¹²⁹ *Annals of N. Choniates*, 307; Phillips, *Sack of Constantinople*, 203; Brand, *Byzantium*, 250.

¹³⁰ По грчкој митологији Калидонског вепра је послала богиња Артемида да пустоши област града Калидона у Етолији, јер је њен краљ Енеј пропустио да принесе жртву богињи. Вепар је убијао сваког ко му се нађе на путу. Мелеагар, Енејев син, је сакупио грчке хероје и кренули су у лов на вепра, ког су на крају и убили. Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 152.

¹³¹ *Annals of N. Choniates*, 305; Phillips, *Sack of Constantinople*, 201; Бредфорд, *Велико издајство*, 121-122; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 151-152.

знајући ни за правац, ни за смер, је протумачила да статуа показује ка западу и тиме својом руком призива крсташе. Како би спречила долазак крсташке војске у град, пијана руља је уништила статуу.¹³²

Наредних дана по Цариградским улицама, могла се чути отворена критика и незадовољство становништва због владавине династије Анђела. Огорченост и бес прерасли су у отворену побуну. У цркви Свете Софије, 25. јануара 1204. године, састао се Сенат¹³³ и многи црквени представници са циљем да изаберу новог цара. Никита Хонијат је као велики логотет¹³⁴ присуствовао састанку и доноси детаљан опис догађаја. Окупљени дуго нису могли да изаберу кандидата. Уз то, постојала је опасност да ако збаце Исака II и Алексија IV са власти, лако могу навући гнев крсташа, а ту је поново био и проблем са Варијашком гардом. Пошто су се чула различита имена, коначно је за цара изабран племић Радин. Међутим, када је овај чуо за избор, преобукао се у монаха и сакрио. Пошто нису могли да га нађу, морали су да предложе новог цара. После три дана, за новог цара изабран је Никола Канаб и крунисан је без присуства патријарха.¹³⁵

Вест је убрзо стигла у палату Влахерна. Болесни Исаак II био је на самртничкој постељи¹³⁶, а његов син није умео, нити знао како да смири становништво. Одлучио је да се поново окрене својим старим савезницима – крсташима. Упутио је Мурзуфла на састанак са Бонифацијем од Монферата. Избор Мурзуфла за посланика био је лош потез, ако имамо на уму да је пар недеља пре састанка дошло до сукоба ово двојице. Алексије IV је тражио опроштај и понављао да ће испунити све што је обећао крсташима, а заузврат крсташа су требали да растерају окупљене у Светој Софији. Бонифације је пристао.¹³⁷

На путу се испречио Мурзуфл, који је у овом потезу видео претњу. Ако крсташке снаге уђу у град и угуше побуну у цркви Свете Софије, а Бонифације од Монферата добије велики утицај на двору, Мурзуфл би био на губитку. Изгубио би свој положај на двору, а можда и живот. Стога је одлучио да посегне за царском круном. Пут ка круни

¹³² *Annals of N. Choniates*, 306; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 160; Phillips, *Sack of Constantinople*, 202.

¹³³ Сенат је у Византијском царству било саветодавно тело које је основао Константин Велики.

¹³⁴ Велики логотет био је надлежан за државну службу.

¹³⁵ *Chronicle of Novgorod*, 45; *Annals of N. Choniates*, 307-308; Brand, *Byzantium*, 250; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 161.

¹³⁶ Након што је Алексије IV заробљен Исаак II је преминуо.

¹³⁷ *Reg. Innocent III*, 7: 152, 101-102; *Annals of N. Choniates*, 308; Phillips, *Sack of Constantinople*, 210-211.

водио је ка Варијашкој гарди, а пут до ових преко управника ризнице Константина Филоксенита. Мурзуфл се састао са Константином Филоксенитом. Понудио му велику суму новца и бољи положај на двору, након чега је овај пристао да сазове састанак са Варијашком гардом. На састанку, Константин је испричао гарди каква опасност прети граду и да је цар Алексије IV позвао крсташку војску да угуши побуну. Након ових речи Варијашка гарда се нашла увређеном. Њихов задатак је био да штите цара од непријатељске војске, али и од побуна у граду. Сада је цар њих заобишао и тражио помоћ стране војске. Пред крај састанка, Константин је позвао Варијаге да подрже Мурзуфла, као претендента на царску круну. Варијашка гарда је пристала.¹³⁸

Мурзуфл није оклевао и одлучио је да исто вече спроведе свој план. Ушао је у спаваћу собу Алексија IV, пробудио га и обавестио да се испред Влахеренске палате налази велики број незадовољног становништва, цареви рођаци и Варијашка гарда. Да окупљени планирају да упадну у палату и растргну цара. Алексије се нашао у тешкој ситуацији. Уплашен за свој живот, преклињао је Мурзуфла да му помогне. Лукави Мурзуфл је огрнуо цара у дугачак огртач и спровео га кроз мала врата у павиљон палате. Цар је тако стајао, мрмљајући псалме о Давиду и захваљујући Мурзуфлу. Али уместо спасења, сачекала га је тамница. Власт је преузео Мурзуфл.¹³⁹

6. Владавина Мурзуфла

Цар је коначно уклоњен, али Мурзуфл није добио очекивану подршку. Сви су сматрали Николу Канаба за новог цара. Одласком Алексија IV са власти, Канаб је добио подршку владајућих слојева, која је изостала приликом његовог крунисања. Мурзуфл није мировао. Подсетио је становнике града како се борио против Латина, а уз то је давао велика обећања и награде онима који му се придруже. Кад је добио подршку, Мурзуфл је 2. фебруара 1204. године заточио Николу Канаба.¹⁴⁰

Новости о догађајима у граду убрзо су стигле на другу страну залива. Колико су две културе биле различите, говори то да су Латини у Мурзуфлу видели узурпатора и нелојалног слугу, који је устао против свог господара. Без обзира што више није имао власт, Алексије IV је Латинима и даље дуговао новац, због тога су задржали право да пустоше његове територије, како би исплатили преостали дуг. Анри Фландријски, брат Балдуина Фландријског, повео је групу војника у пљачку оближњег града Филије на

¹³⁸ *Annals of N. Choniates*, 308; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 162-164.

¹³⁹ *Vilarduen* 99; *Annals of N. Choniates*, 308; *Robert de Clari*, 61-62; Phillips, *Sack of Constantinople*, 212.

¹⁴⁰ *Annals of N. Choniates*, 309; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 164.

Црном мору. Град је немилосрдно опљачкан и крсташи су провели два дана у њему, а онда су одлучили да се врате.¹⁴¹

У цркви Свете Софије, 5. фебруара 1204. године, Мурзуфл је крунисан за цара као Алексије V Дука Мурзуфл. Током крунисања, вести о пљачки Филије стигле су у град. Антилатинско расположење и даље је снажно потресало Цариград, а Мурзуфл је одлучио да га искористи како би стекао још већу подршку. Окупио је војску и одлучио да направи заседу Анрију Фландријском и његовој војсци, која се враћала у крсташки логор. Са собом је понео чудотворну икону Богородице, коју су византијски цареви носили у биткама и за коју се веровало да увек доноси победу. Анри и његова војска упали су у заседу, али су због своје ратне вештине успели да надвладају знатно бројније Византинце. Мурзуфл је побегао, остављајући за собом икону Богородице и царски барјак. Роберта од Кларија са задовољством описује овај догађај и наводи, у складу са западним размишљањем, да је Мурзуфл изгубио икону, јер као узурпатор није имао право да је носи.¹⁴²

Мурзуфл се вратио у град. Иако је изгубио битку и доживео катастрофалан пораз, то није утицало на његову владавину. Штавише, стекао је још већу популарност. Насупрот несигурности Алексија IV и његовом оклевању да се упусти у борбу са Латинима, Мурзуфл је током своје кратке владавине показао способност да изведе војску у битку и тиме стекао подршку својих сународника. У складу са обичајима претходних владара, Мурзуфл је на многе положаје довео своје рођаке. Никита Хонијат, писац и савременик догађаја, отпуштен је са посла, а његово место заузео је Мурзуфлов таст. Такође, пошто је затекао празну касу, Мурзуфл је одлучио да је напуни и то продајом положаја.¹⁴³

Временом је свима постало јасно да је стратегија Алексија IV, да се чека март и одлазак крсташке војске, тешко остварива. Такође, Мурзуфл је схватио да византијска војна вештина и морал не могу да парирају западним витезовима и да нападима на непријатељску војску неће ништа постићи. Стога се, као и већина царева пре њега, окренуо преговорима са Латинима и куповини мира. Запутио се у манастир Светог Козме и Дамјана на преговоре са дуждом Енриком Дандолом. Једина два извора која говоре о овом састанку су дело Никите Хонијата и писмо Балдуина Фландријског

¹⁴¹ *Vilarduen*, 101; *Annals of N. Choniates*, 310; *Phillips*, *Sack of Constantinople*, 216.

¹⁴² *Robert de Clari*, 63-65; *Annals of N. Choniates*, 312; *Vilarduen*, 101; *Chronicle of Novgorod*, 46; *Queller-Madden*, *Conquest of Constantinople*, 164-165; *Phillips*, *Sack of Constantinople*, 216-217.

¹⁴³ *Annals of N. Choniates*, 311; *Brand*, *Byzantium*, 251.

упућено папи Инокентију III. Извори се разликују у неким детаљима. Никита Хонијат тврди да је дужд захтевао од Мурзуфла да плати 5000 златних фунти (или 9000 сребрних марака) и испуњење још неких услова, које Никита не наводи. Пошто је Мурзуфл одбио, крсташка коњица га је напала, али се Мурзуфл спасио. Балдуин са друге стране тврди да је дужд рекао Мурзуфлу да немају о чему да преговарају, јер је Мурзуфл узурпатор. Подсетио га је да треба да врати Алексија IV на власт и да је Алексије IV дужан да испуни услове уговора из Задра, посебно наглашавајући унију две цркве. Мурзуфл на то ништа није одговорио. Као и сваки Византинац, Никита Хонијат наглашава жељу крсташа за новцем, док Балдуин, који пише папи наглашава црквену унију. Оно што је Балдуин вероватно изоставио јесте одбијање Мурзуфла да исплати тражену суму и напад крсташке коњице.¹⁴⁴

Може се поставити питање зашто је Мурзуфл одбио да плати, као и зашто у извештају Балдуина дужд инсистира да Алексије IV исплати дуг? Мурзуфл је отишао на састанак у нади да ће као нови цар склопити примирје. Након дуждевог одговора, одбио је да плати толику суму новца, вероватно зато што би тиме изгубио подршку у граду. Док је дужд тражио да Алексије IV испуни обавезе уговора које је потписао у своје име. Ако би прихватио Мурзуфлову понуду да исплати дуг, то би значило кршење одредби уговора у Задру, као и уговора произашлих из овог.¹⁴⁵

Састанак са дуждом је показао Мурзуфлу да крсташа и Венецијанци у њему не виде византијског цара и да ће тако остати све док је Алексије IV жив. Заробљени цар је уз то представљао разлог због ког су крсташа захтевали исплату новца и због ког су још увек боравили у Византијском царству. Ако уклони младог цара, поништиће његов уговор са Латинима и постаће једини легитимни владар. Два пута је Мурзуфл покушао да отрује Алексија IV, али оба пута је младић успео да избегне отров. На крају је наредио да се задави, што је и учињено у ноћи између 8. и 9. фебруара 1204. године.¹⁴⁶

Сутрадан је вест о смрти Алексија IV протутњала градом. Објављено је да је умро природном смрћу и да ће бити одржана сахрана. Мурзуфл се појавио на сахрани опхрван болом и тугом, иако је претходне ноћи бескрупулозно наредио да се бивши цар задави. Алексије IV је сахрањен уз све почести. Роберт од Кларија доноси причу о

¹⁴⁴ *Annals of N. Choniates*, 312; *Reg. Innocent III*, 7: 152, 104; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 167-168; Phillips, *Sack of Constantinople*, 220-221.

¹⁴⁵ Madden, *Vows and Contracts*, 456-457.

¹⁴⁶ *Vilarduen*, 99; Madden, *Vows and Contracts*, 458; Phillips, *Sack of Constantinople*, 121-122;

стрели са поруком, која је испалена са градских зидина у крсташки камп. У поруци је писало да је Алексије IV убијен. Иако Клари преноси да су се војници обрадовали овој вести, Вилардуен тврди да су се вође нашле у тешкој ситуацији. Сви уговори које је Алексије IV склопио са крсташима и Венецијанцима сада су поништени.¹⁴⁷

7. Коначан пад Цариграда

Крсташи више нису имали разлог да бораве у Цариграду. Сви уговори, које су склопили са Алексијем IV, водили су се на његово име, а не на име Византијског царства. Алексијевом смрћу крсташи су остали без снабдевања, као и без новца, а март се ближио. За даље учешће у походу, крсташе је везивало обећање које су дали приликом узимања крста, као и ишчекивање марта месеца. Вође нису хтеле да иду у Свету земљу и тражиле су разлог за останак. Зато је сазван састанак, на ком су били присутни и представници цркве. После дугих расправа, вође нису успеле да нађу изговор за останак, стога су упитали црквене представнике за савет. Представници су одговорили да ако је Мурзуфл убио законитог цара, он као узурпатор нема право да влада Византијским царством. Пошто су становници града подржали Мурзуфлово крунисање за цара, то значи да су они саучесници у убиству. Осврнули су се и на византијску цркву, за коју су изјавили да је шизматичка. По њиховом мишљењу рат против Византијског царства је праведан и свако ко изгуби свој живот у овом сукобу добиће опроштај грехова. Тиме је крсташки рат са Јерусалима, који су држали муслимани, усмерен ка Цариграду, који су држали православни шизматици. Није више било потребе за одлазак у Свету Земљу.¹⁴⁸

Март је дошао, а крсташке вође и дужд одлучили су да склопе нови уговор, познат под називом *Partitio Romaniae*. Уговор је почињао са позивом да се нападне Цариград, а под условом да заузму град, сав плен ће бити донет на једно место, а потом подељен, с' тим што би Венецијанци добили три пута више у односу на крсташе. Маден сматра да је овај договор направљен на основу Алексијевог дуга. У време смрти, Алексије је дуговао крсташима и Венецијанцима 90 000 сребрних марака од почетних 200 000. Пошто су крсташи исплатили Венецијанцима заостале дугове још од прве Алексијеве исплате, ових заосталих 90 000 марака требало је једнако да буде распоређено између крсташа и Венецијанаца. Уз то, Алексије је обећао да ће издржавати венецијанску

¹⁴⁷ *Vilarduen*, 99; *Robert de Clari*, 68; *Madden, Vows and Contracts*, 459; *Madden, Dandolo*, 167; *Queller-Madden, Conquest of Constantinople*, 169-170.

¹⁴⁸ *Madden, Dandolo*, 167. Свештенство је ово изјавило без претходних консултација са папом.

флоту годину дана и склопио је уговор са дуждом. Не зна се колико је дужд тражио за издржавање флоте, али знамо да је дужд крсташима, по уговору у Венецији, за трошкове флоте за девет месеци тражио 85 000 марака. Тако да је Алексије IV у време смрти Венецији дуговао много више (минимум 130 000 марака), него крсташима. Даље, по уговору је предвиђено да ће се све залихе делити равномерно и да ће се у случају да заузму плен већи од 200 000 марака, подела такође вршити равномерно. На крају, ако заузму цео град биће изабрано шест Венецијанаца и шест крсташа, чији ће задатак бити да изаберу цара и патријарха. Ако цар буде изабран из редова крсташа, патријарх ће бити изабран из редова Венецијанаца. Цар кога изаберу добиће четвртину освојене територије и Велику палату, као и палату Влахерну. Остале $\frac{3}{4}$ територије биће подељено између Венеције и крсташа. Потом ће бити изабрено двадест и четири мудра човека, дванаест из редова крсташа и дванаест из редова Венецијанаца, да изврше поделу територија и да именују цареve чиновнике. Крсташи су дужни да остану уз цара до марта 1205. године, после ког су слободни да иду. Потом су се сви заклели да ће испунити обећање и донети сав плен на једно место и да неће напасти ниједну жену, нити је на било који начин обешчастити, као и да неће нападати цркве и манастире. Обећање је наравно прекршено.¹⁴⁹

Током марта вршене су припреме за напад. Крсташи су припремали своје опсадне справе, док су Венецијанци припремали бродове и мостове за прелаз. Договорено је да поново нападну зидове у близини палате Влахерна и да крсташи изврше напад са копна, а Венецијанци са мора. У самом граду, Мурзуфл је такође вршио припреме за одбрану града. Наредио је да се неке капије на зиду зазидају. Пошто је знао да ће Венецијанци поново употребити своје прелазне мостове да се попну на градске зидине, наредио је да се саграде куле од дрвета веће од градских кула. Циљ ових кула био је да се непријатељ лакше нападне стрелама, камењем или врелим уљем. Такође, ове конструкције су прекривене животињском кожом, како би избегле паљење. Мангонеле и катапулти су постављени на градске зидине.¹⁵⁰

У четвртак 8. априла 1204. године крсташи и Венецијанци су напустили свој логор и укрцали се на бродове и запутили се у битку. У зору следећег дана (9. априла 1204. године), венецијански бродови су се приближили зидинама и почела је размена ватре.

¹⁴⁹ *Vilarduen*, 103-104; *Madden, Vows and Contracts*, 465-466; *Queller-Madden, Conquest of Constantinople*, 175-176.

¹⁵⁰ *Vilarduen*, 105; *DC*, 220; *Phillips, Sack of Constantinople*, 224-225.

Венецијански бродови су покушали да приђу зидинама, али због ветра су од њега одгурнути. Само је пет бродова успело да приђе зиду, али нису успели да закаче своје мостове. Одбрана је била изузетно јака. Са дрвених конструкције браниоци су засипали непријатеља стрелама и камењем. Како Вилардуен преноси борбе су се тог дана водиле на око сто места и крсташи и Венецијанци су имали великих губитака. Непријатељ је надјачан, а потом се повукао.¹⁵¹

По повратку на другу страну залива, Латини су сазвали састанак. Многи су се осећали изгубљено и питали се да ли да наставе рат. Опет су се чула мишљења да треба да напусте Цариград и запуте се у Јерусалим. Било је и предлога да се уместо зидина окренутих Златном Рогу, нападну зидине окренуте ка Босфору и Мраморном мору. Дужд се строго успротивио овом предлогу, наглашавајући да би струја одвукла бродове далеко од града. После дугих расправа, одлучили су да војска у суботу и недељу (10. и 11. априла) мирује, а да нови напад изведу у понедељак (12. априла). Током претходног напада, стратегија један брод на једну кулу показала се изузетно лошом. Посаде у кулама су биле изузетно јаке. Стога је одлучено да приликом следећег напада два брода буду привезана један за други и тиме заједно нападну једну кулу.¹⁵²

У понедељак ујутру (12. априла 1204. године) сви су били на својим положајима. Венецијански бродови су пришли зидинама, али опет нису могли да закаче мостове. Дошло је до жестоког сукоба. Обе стране су се бориле добро, али Латини нису могли да сруше отпор. Предвече је почео да дува северни ветар. Венецијански бродови су гурнути ка обали и два брода су успела да закаче мост за једну кулу. Вилардуен наводи да се први на кулу попео витез Андре од Иброаза, који се супротставио Варијашкој гарди и византијској војсци. Успео је да одбије напад и да натера Варијаге и Византинце да се повуку. За то време, његови саборци су прешли мост и нашли се на зиду. Са копнене стране, крсташи су поставили лесте и попели се на зид, а Мурзуфл је послао појачање на нападнути део зида.¹⁵³

Док су се операције на зиду захуктавале. Група крсташа, међу којима је био и Роберт од Кларија, искрцала се на обалу, између зидина и мора. Открили су врата у зиду, која су браниоци зазидали. Одлучили су да их сруше и тако уђу у град.

¹⁵¹ *Vilarduen*, 105; *Annals of N. Choniates*, 312; *DC*, 220-221; *Queller-Madden, Conquest of Constantinople*, 177-179.

¹⁵² *Vilarduen*, 105-106.; *Brand, Byzantium*, 254; *Madden, Dandolo*, 171-172.

¹⁵³ *Vilarduen*, 106-107; *Annals of N. Choniates*, 313; *Chronicle of Novgorod*, 46; *Phillips, Sack of Constantinople*, 232-233; *Nicol, The Fourth Crusade*, 70-71.

Византинци су их са зидина засипали камењем и стрелама, а крсташи су се бранили штитовима. После много напора, успели су да направе рупу и зиду и уђу у град. Ту их је чекао одред византијске војске. Међутим, поново је на површину испливала лоша ратна вештина и слаб морал византијске војске. Након кратког сукоба, са знатно мањим бројем непријатеља, византијски војници су се разбежали. Потом су крсташи отворили градске капије и велика количина војске је ушла у град. Мурзуфлов камп се налазио у близини, али Мурзуфл је одбио да пружи отпор. Окружен неколицином припадника Варијашке гарде, схватио је да неће моћи да се супротстави толикој војсци. Решио је да потражи сигурније место где би могао да размисли о наредним корацима и запутио се у Велику палату.¹⁵⁴

Крсташи су продрли само у северозападни део града. Уместо да наставе даље, утаборили су се на отвореном простору, насталом после Првог пожара (17-18. јула 1203). Иако се у близини налазила палата Влахерна, крсташи нису успели да је заузму, зато што је имала своје зидине и посебан систем одбране. Зато су крсташи почели са пљачком оближњих цркава, манастира и кућа, убијајући сваког ко им се нађе на путу.¹⁵⁵

Вече се ближило, а исцрпљени крсташи су се вратили у своје шаторе. Сазвана је скупштина. Пошто су се налазили у великом граду, опасност је претила са свих страна, зато су одлучили да поставе стражу у случају изненадног напада. Сви су позвани да остану у шаторима и не иду у пљачку, како не би дошли у сукоб са византијском војском. Договорено је да се сутрадан војска окупи и спреми за борбу са Мурзуфлом.¹⁵⁶

Ноћ није прошла мирно. Група крсташа у страху од напада византијске војске подметнула је пожар у близини манастир Евергетис. Био је ово трећи и последњи пожар, али уједно и најслабији пожар од доласка крсташке војске. По причи Жофрое Вилардуена, пожар је трајао читаву ноћ и цео наредни дан. Уз то маршал додаје да је више кућа уништено у ова три пожара, него што их има у три велика француска града.¹⁵⁷

¹⁵⁴ *Robert de Clari*, 75-76; *Vilarduen*, 107-108; *Annals of N. Choniates*, 313; Phillips, *Sack of Constantinople*, 236-237.

¹⁵⁵ *Vilarduen*, 108; *Annals of N. Choniates*, 313; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 183-184.

¹⁵⁶ *Vilarduen*, 108; Brand, *Byzantium*, 257.

¹⁵⁷ *Vilarduen*, 109; *Annals of N. Choniates*, 313; Madden, *The fires*, 84-85.

Док су крсташи и Венецијанци држали северозападни део града, остатак је и даље био под византијском влашћу. Међутим, крсташима нико није пружао отпор. Становништво је било пасивно. Чак је и бунтовна цариградска руља мировала. Као и у случају претходних смена на трону, становништво је било засићено од свакодневних напетости и напада непријатеља и по сваку цену је тражило мир, чак и под условом да мрски Латини преузму власт. Многи су на месту новог влара видели представника познате и хваљене породице Монферат. Мурзуфл је са друге стране на све начине покушавао да прикупи војску, а да би у томе успео био му је потребан народ. Међутим, стање у граду је било хаотично. Једни су паковали ствари и напуштали град, док су други закопавали злато и сребро у нади да ће касније доћи по њега. Мурзуфл је изашао на улице и позивао људе у борбу, али су многи одбијали да га уопште саслушају. Као и цар Алексије III пре њега, у страху за свој живот, Мурзуфл се вратио у Велику палату и припремио рибарски чамац, у који се укрцао заједно са царицом Еуфросином¹⁵⁸ и њеном ћерком Евдокијом у коју је био заљубљен. У току ноћи (12-13. априла 1204. године) Мурзуфл је напустио град. Цариград је поново остао без цара, али овог пута са непријатељском војском у граду.¹⁵⁹

У току ноћи, сазван је састанак у цркви Свете Софије, са циљем да се изабере нови владар. Патријарх и неколико чланова Сената су расправљали о избору. На крају су се издвојила два кандидата. Први је био Константин Дука, а други Константин Ласкарис. Изабран је Константин Ласкарис, али је одбио да прими круну. Не знамо шта је био разлог за овакав потез. Може се претпоставити да је одбио да прими круну зато што још није имао подршку војске или је рачунао ако падне у руке непријатеља, нико не би знао да је цар, јер не би имао царске инсигније.¹⁶⁰

Ласкарис је напустио цркву Свете Софије и изашао на улицу да прикупи и организује становништво. Пошто је народ одбио да му се придружи, Ласкарис је у помоћ позвао Варијашку гарду, али нови цар није примио заклетву лојалности. Као и сви најамници Варијази су тражили да им Ласкарис подигне плату како би ушли у борбу. Немајући куд, цар је пристао. Убрзо се покајао. Схватио је да Варијашка гарда неће моћи сама да се супротстави непријатељској војсци. У складу са својим

¹⁵⁸ Царица Еуфросина и њене ћерке су особођене по доласку Мурзуфла на власт. Garland, *Byzantine Empresses*, 222.

¹⁵⁹ Vilarduen, 109; *Annals of N. Choniates*, 313-314; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 185-186; Brand, *Byzantium*, 257.

¹⁶⁰ *Annals of N. Choniates*, 314; Phillips, *Sack of Constantinople*, 241; Бредфорд, *Велико издајство*, 157.

предходником, Ласкарис је напустио град и прешао на азијску страну. Ујутру, 13. априла 1204. године, град је остављен на милост и немилост крсташкој војсци.¹⁶¹

8. Пљачка и последице

Како је Сунце почело да излази крсташа су заједно са Венецијанцима напустили шаторе и запутили се улицама Цариграда. Нису наишли ни на какав отпор. Као и становници Задра, Цариграђани су изашли пред војнике са крстовима и иконама у нади да ће орасположити непријатеља и подсетити га да су ушли у хришћански град. Али, овај приказ није оставио утисак на бескрупулозне крсташе. Уместо тога почела је бесумучна пљачка.¹⁶²

Сва обећања која су дали приликом склапања уговора о подели царства, сада су прекршена. Црква Свете Софије била је прва на мети нападача. Врата цркве, украшена златом и сребром су скинута и уништена секирама. Са икона и олтара је скинуто драго камење. Црквено посуђе је послужило крсташима за јело и пиће, а иконе за седење или као држачи за ноге. Реликвије, као што је Христова одећа су издељене на комаде. Пошто нису могли сами да носе толику количину предмета, довели су магарце и мазге и натоварили их џаковима. Животиње, ненавикнуте на клизав мермерни под и толику тежину, често су падале, а потом на месту убијане. Врхунац латинске безобзирности било је постављање проститутке на патријархов трон и њено играње и певање.¹⁶³

Ни остале цркве нису поштеђене. Црква Светих апостола, мазулеј византијских царева, пљачкана је цео дан. Никита Хонијат наводи да су Латини пронашли нетакнуто тело цара Јустинијана и да се нису устручавали да са њега скину накит. Црква Богородице од Фароса је такође опустошена. Ова црква је била чувена по својим реликвијама, као што је Христово копље и Трнов венац. Монаси и свештеници у црквама и манастирима су пљачкани и убијани, а монахиње силоване.¹⁶⁴

Реликвије, које су изнете из цариградских цркава и манастира завршиле су у многим европским градовима, испуњавајући ризнице многих цркава и манастира. Аноним од Соасона, један од значајних извора за пренос реликвија, пише да је бискуп Нивелон од Соасона донео у Соасон главу Јована Крститеља, прст апостола Томе, део

¹⁶¹ *Annals of N. Choniates*, 314; Phillips, *Sack of Constantinople*, 242;

¹⁶² *Annals of N. Choniates*, 315; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 194; Brand, *Byzantium*, 258.

¹⁶³ *Annals of N. Choniates*, 315; Phillips, *Sack of Constantinople*, 244; Brand, *Byzantium*, 260; Runciman, *A History of the Crusades III*, 123.

¹⁶⁴ *Annals of N. Choniates*, 315; *Chronicle of Novgorod*, 47; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 196;

убруса који је Христ користио приликом последње вечере, Богородичин појас и многе друге реликвије, које су раздвојене црквама и манастирима у Соасону. Касније су забележена многа чуда у црквама и манастирима у којима су чуване ове реликвије.¹⁶⁵ Са друге стране бискуп од Халберштата, други значајни извор за пренос реликвија, није оклевао да понесе знатно више. Донео је Христову крв, главе, руке, косу и одећу многих светаца. Као и бискуп Нивелон, разделио је ове реликвије по целој дијацези и одредио датум када ће се славити дан њиховог доласка.¹⁶⁶ Ни дужд није оклевао да украси Венецију неком реликвијом. Он је узео још једну главу Јована Крститеља и поклатио је цркви Светог Марка у Венецији. Пљачка Цариграда је у каснијим западним изворима представљана као оправдање за пренос реликвија на Запад. Византинци као шизматици и отпадници од хришћанства су изгубили право на њихово поседовање. То право је сада припало католичкој цркви. Такође, после Четртог крсташког похода, иконе добијају на важности у западној цркви. Захваљујући византијским иконама, западни уметници преузимају модел византијског приказивања Богородице и Страдања Христовог.¹⁶⁷

Нису само реликвије привлачиле похлепне Латине. Ту су биле и многе градске скулптуре. Бронзане статуе Хере, Херкулеса и вучице која храни Ромула и Рема претопљене су у новац. Док су четири бронзана коња, као и скулптура четири тетрарха завршили у Венецији. Статуа из Делфа, која је приказивала три обмотане змије и налазила се такође на Хиподрому, је поштеђена.¹⁶⁸

Куће су пљачкане. На све стране људи су мучени и убијани како би открили Латинима где су сакрили своје благо. Свако је себи узимао нову кућу, мада Роберт од Кларија се жали да су барони задржали боље за себе, а војницима оставили знатно лошије. Иако су се заклели да неће нападати жене, многи су то прекршили. Девице, удате жене, али и удовице су пљачкане и силоване. Многе су и киднаповане да би послужиле крсташима као љубавнице. Никита Хонијат бележи да када је напуштао град са својом женом, девојке су морале да умажу лице блатом и да иду у средини колоне, како не би привукле пажњу похлепних Латина. Али, док су пролазили поред цркве

¹⁶⁵ *Anonymous of Soisson*, 235-238.

¹⁶⁶ *DBH*, 260-263.

¹⁶⁷ Angold, *Event and Context*, 228-230, 240, 245.

¹⁶⁸ *Annals of N. Choniates*, 358-359; Queller-Madden, *Conquest of Constantinople*, 195.

Светог Мокија, један крсташ је зграбио ћерку Никитиног пријатеља. Захваљујући Никитиној дипломатској вештини, крсташ је пустио девојку.¹⁶⁹

Царске палате су такође заузете. Очекујући да постане цар, Бонифације од Монферата је пожурио да заузме Велику палату, коју западни извори грешком називају Букелеон. Тамо је затекао француску принцезу Агнезу, жену цара Алексија II и Андроника I и угарску принцезу Маргариту- Марију, жену цара Исака II. За то време Анри Фландријски, брат Балдуина од Фландрије, заузео је палату Влахерну. Обе палате су по уговору о подели царства биле предвиђене за новог латинског цара.¹⁷⁰

После три дана престала је пљачка града, а реке преживелих становника града су се упутиле ка Златној капији како би напустиле град. Никита Хонијат у свом ламенту за палим градом упоређује Цариград са старом женом, чије су хаљине и велови сада раздереани и изнајмљени, чије блиставо око је прекрила тама, а лице дубоке боре.¹⁷¹

Четврти крсташки рат имао је за последицу нестанак Византијског царства и поделу његових територија. Од латинских држава створено је Латинско царство са центром у Цариграду, затим Солунска краљевина, Атинско војводство и Ахајска кнежевина. А Византиско царство је наставило да живи у оквиру Никејског царства, Трапезунтског царства и Епирске деспотовине. За цара је 16. маја 1204. године изабран Балдуин Фландријски, а за патријарха Венецијанац Тома Моризини, како је и било прописано уговором о подели царства. Папа, иако против скретања ка Цариграду и његовог заузимања, на крају је прихватио постојеће стање ствари и у писму од 7. новембра 1204. године честитао Балдуину и нагласио да је срећан што је цариградска патријаршија враћена под окриље Рима.¹⁷² Проћи ће педесет и седам година до повратка Цариграда под византијску власт.¹⁷³

¹⁶⁹ *Annals of N. Choniates*, 323-324; Phillips, *Sack of Constantinople*, 253-254.

¹⁷⁰ *Vilarduen*, 110; *Robert de Clari*, 80-82; Brand, *Byzantium*, 258-259.

¹⁷¹ *Annals of N. Choniates*, 323, 317.

¹⁷² *Reg. Innocent III*, 7:152, 112-115.

¹⁷³ Острогорски, *Историја Византије*, 396-397; Phillips, *Sack of Constantinople*, 269-275.

Закључак

На крају треба поставити питање ко је одговоран за скретање Четвртог крсташког похода и његово освајање Цариграда? Извори и историографија су на ово питање дали различите одговоре. Већином су као кривци обележени дужд Енрико Дандоло, папа Инокентије III, маркиз Бонифације од Монферата и Алексије IV. Међутим, кривицу не можемо свалити на једног човека.

Као што смо видели дужд Енрико Дандоло није имао разлога за освету, како је то историографија често наводила. Његово слепило није било узрок Манојлове освете. Уз то, венецијанска четврт која је страдала у погрому 1171. године је обновљена и проширена, а Венецијанци су добили нове привилегије од три цара. Дужд није имао никакав разлог да сече грану на којој седи, јер су Венецијанци остваривали велике приходе од трговине у Цариграду.

Папа Инокентије III, такође није имао разлога за скретање похода ка Цариграду. Иако иницијатор и идејни творац целог похода, папа није успео да привуче велики број људи. Када је поход са папине иницијативе прешао на световне личности, тада је поход добио на масовности. Кроз папина писма можемо уочити да је он строго забрањивао нападе на хришћане и одлазак у Цариград, под претњом екскомуникације. Као и његови предходници, папа је радио на унији две цркве, али за спровођење уније му није био неопходан крсташки поход.

Међу онима који нису имали разлог за освајање Цариграда био је и Бонифације од Монферата. Видели смо да су три члана породице Монферат учествовала у Другом и Трећем крсташком походу, као и да је један (Ранијер) окончао свој живот у Цариграду. Позивајући се на смрт брата Ранијера и Бонифацијеву жељу за круном, као и на касније Бонифацијево заузимање Солуна, којим је управљао његов брат, историографија је протумачила да је Бонифације крив за скретање. Један од разлога због којих се Бонифације од Монферата вероватно прикључио походу била је жеља за наставком породичне традиције. Сећајући се добрих односа породица Монферат и Анђео, које су датирале још од гушења побуне Алексија Вране, Бонифације је одлучио да помогне младом Алексију IV да врати власт. Тако да о Бонифацијевој освети можемо говорити само у контексту нестанка породице Анђео са цариградске сцене, а о његовој жељи за царском круном само у контексту жеље за престижом и моћи.

Једна од личности коју већина извора, али и историчара сматра одговорном за скретање похода ка Цариграду је Алексије IV. Иако делимично одговаран за одлазак крсташа у Цариград, Алексије IV није потпуни и једини кривац за скретање похода. Пошто су многи одбили да му пруже помоћ, што због проблема у својим земљама, што из других разлога, можемо поставити питање зашто су онда од свих у Европи једино крсташки присталици? Одговор на ово питање, као и на питања о одговорности за скретање и освајање Цариграда, налазе се у уговорима који су склапани током похода. Први међу њима био је уговор у Венецији. Лоша процена посланика довела је до нереалних услова уговора, а то је произвело даља скретање похода са пута. Може се онда закључити да је од самог почетка крсташки поход био осуђен на скретање. Пошто нису могли да испуне услове уговора у Венецији, крсташки су присталици на услове уговора у Задру, који су такође били тешко оствариви, а потом и на многе друге уговоре који су произишли из њега. Када су ти уговори поништени, Алексијевом смрћу, крсташки рат је са Јерусалима усмерен на Цариград.

Византијско царство, измучено честим ратовањима и сменама на власти, није могло да се супротстави надлазећој опасности. Крсташко освајање Цариграда задало му је ударац од којег се никада неће опоравати, а такође је олакшало Турцима даљи продор у Малу Азију и коначно заузимање Цариграда 1453. године.